Kocsis Csaba

Elrabolt ötven évem...

XX. századi emlékek szintézise

KOCSIS CSABA

ELRABOLT ÖTVEN ÉVEM...

Kárpátaljai Magyar Könyvek
258.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

Készült
A Gulág Emlékbizottság támogatásával

GULÁG
EMLÉKBIZOTTSÁG
A Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok
és kényszermunkások emlékéve

© Kocsis Csaba, 2017
©Intermix Kiadó, 2017

Felelős szerkesztő: **Nagy Zoltán Mihály**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
Illusztrációk: **Matl Péter**
A könyv elektronikus változata:
www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Készült a Shark Kft.-ben

ISBN 978-963-9814-91-2
ISSN 1022-0283

KOCSIS CSABA

ELRABOLT ÖTVEN ÉVEM...

XX. századi emlékek szintézise

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2017

Bucsella József és sorstársai emlékére

A GYALOGOS HUSZÁR

Apám megátkozott. Suhanckoromban. Azt mondta, rongy vagyok. Ötször annyi időt kellene eltöltenem Szibériában, mint neki. Akkor talán megbecsülném magamat. Mit tudtam én, hol van Krasznojarszk, amit apám szajkózott mindig, ha felöntött a garatra.

Fél évszázad. Valahol messze idegenben. Kimondani is sok. Állandó üldöztetés közepette. Mordvinföldön és Szibériában. Azt hittem, ott szenderülök majd öröklétre.

Csak nemrég változott meg minden, amikor új személyi igazolványt kaptam. Abba már nem került bele a *rendkívül veszélyes egyén* bejegyzés. Értetlenül forgattam az új okmányt a számomra ismeretlen címerrel A hivatalnok mondta, most már nyugodtan utazhatok bárhová.

Utazhatok!? De ifjúságom elrabolt, ellopott, meggyalázott éveit már soha nem kapom vissza.

Az oroszországi Krasznojarszk *(Красноярск)* várost Csehov Szibéria leggyönyörűbb városának tartotta. Fagyos szépség: hosszú, hideg telek és rövid nyár. Annyira rövid, felmelegedni sem tudsz, máris érkezik a fagy. A folyó jégtáblái hozzák a tavaszt. Nem sok örömömet leltem az évszakokban, a családom volt az egyetlen támaszom. A feleségemmel, majd a lányommal töltött közös karácsonyok. A lányom mondta végül ki: *„Apa, te magyar vagy, menjünk haza!"* Így mondta. Pedig sose járt Kárpátalján. Moszkvában igen, ott is csak egyszer. Szerencsére tud magyarul. Megtanítottam neki a nyelvet, jobban beszélte, mint az anyja. Ez volt a mi kis titkunk. Nem csak beszélni tudott, de érezni is. Magyarul. Ebben segített egy orvos is. Barátunk. Ő is száműzött. Hívtam, jöjjön ő is. Nem engedték. Mikor fiatal volt, megszökött a hadifogságból. Most már öreg. Itt fog meghalni. Sokszor eszembe jutnak a történetei. Ő mesélt legtöbbet a második világégésről. Az elsőről meg apám. Remélem, a lányom sohasem fogja megtudni, mi az a háború.

Apámról azt tartottam, nem tud uralkodni az ösztönein. Egy farkasba is több emberség szorult, mint beléje. Az elmúlt ötven évben azonban néha magam is úgy éreztem, farkaskölyök vagyok, aki – ha sarokba szorítják – támad. Aztán róka-ösztönnel ruházott fel a sors. Rájöttem, az esztelen támadás nem vezet mindig jóra. Megalkudni sose tudtam, de sokszor kellett színlelni a túlélésért. Lehet, hogy ez ellentmondásnak tűnik, de nekem nem az. Én ezt megéltem. Aztán az apró mozaikdarabkákból apám élete is nyitott könyvvé vált előttem. Egy idő után már nem tudtam rá haragudni. Ő is megszenvedte a magáét. Felnőtt fejjel hozott döntéseimért, a szenvedéseimért már nem hibáztathattam. Csak a rendszert, amelyben éltem. A rendszert, amely rám telepedett. A rendszert, amely megpróbált agyonnyomni. Nem éreztem, hogy el akar tiporni, de azt a nap huszonnégy órájában, hogy mennyire parányi vagyok. Egy hangyának is biztonságosabb az élete, mint az enyém.

Van egy kis tárcám fényképekkel, újságkivágásokkal, naplórészletekkel. *„Egy tárca, akinek gazdája van."* Csodálatos módon túlélte a szibériai apokalipszist. Segített abban, hogy olyan eseményeket is felelevenítsek, amely nem velem, hanem apámmal történt.

Persze, apám tárcájának is története van. Csoda, hogy nem dobtam bele a Tiszába, mikor a kezembe adták. Több mint 2 nap vonatút Moszkváig és utána még egy nap Kárpátaljára, hacsak a hó miatt nem lesz késés valahol. Ötven ember testének és ételének a szaga mellbe vág, mikor felszállok a vonatra Krasznojarszkban, a transzszibériai vasútvonal 4098. kilométerénél, a Jenyiszej partján. Érvényes okmánnyal a zsebemben, érvényes vasúti jeggyel a kezemben. Egy pillanatra nem is hiszem el, de tudom: utoljára voltam itt. Még egyszer nem fogok idejönni. Akkor sem, ha hoznak. Inkább felkötöm magam. Moszkváig lesz idő számba venni a tárca tartalmát. Alighogy helyet foglalok, indulunk. A vonat kiszakít a megszokott térből. Lesz idő emlékeznem. Eddig is volt. Azokat az emlékeket a reménytelenség szülte, most pedig a félelem és a megbocsátás hozza világra. Vajúdom. Rá se nézek az utasokra. Térben és időben utazom. Éberen.

Apám huszár volt az első világháborúban. Azt mondta, már gyermekkorában bolondult a lovakért. Még fiatalember volt, mikor behívták katonának. A háború híre Przemyślben érte utol, a páncélerődben. Aztán 1914 szeptemberében, ahogy a cári csapatok körbezárták az erődöt, elapadtak a hírek. Az élet azonban ment tovább. A csehek söröztek, a magyarok boroztak. Ezek az alkalmak voltak csak, ahol hírmorzsákhoz jutottak. Élelemben sem volt hiány, felkészülten várták az ostromot. Ellátmányuk elegendő volt három-négy

hónapra is, de a bizonytalanság többet ártott, mint az időnként becsapódó lövedékek. Ezen az sem segített, hogy német és lengyel nyelven hírlevél járt körbe. A lengyelek a szabadságuk visszaszerzéséért harcoló bajtársaiknak tekintették a magyarokat. Apám büszke volt erre, erőt adott neki. Volt egy lengyel barátja, akivel minden héten találkoztak. A magyar huszár és a lengyel ulánus része volt az utolsó békés hétköznapoknak az erődben. Kikötötték a lovaikat a posta előtt, és megbeszélték a világ dolgait. A lengyel tört magyarsággal fordította a *Wiadomości wojenne* kiadványban megjelenő cikkeket. A magyar királyi 23. gyaloghadosztály tiszti étkezdéjében arról döntöttek, hogy jó lenne a magyar nyelvű katonákat is tájékoztatni a lassan csordogáló hírekből. Apám is úgy vélte, neki is megér négy fillért, ha friss olvasnivalót kap. Az első *Tábori Újság*ot haza is küldte. Még én is olvastam elemi iskolásként az ajánlót, amelyben így írtak a megjelenés fontosságáról: *„…az első magyar lap, hogy hírt adjon nekünk mindarról, ami minket érdekel. Fogadjátok szívesen ezt a lapot és úgy viseljétek magatokat, hogy ennek a lapnak minden száma a magyar dicsőségről adhasson hírt. Úgy viseljétek magatokat, hogy ha majd a mi magyar zászlónkat Fújja a szél, Fújja, hazafelé fújja, akkor elvisszük magunkkal ezeket a lapokat, mint a mi hűséges magyar szívünk, katonai erényeink tanújelét."* Ez a cikk is itt van a tárcában. Talán azért tette bele apám, mert nagyon szerettem ezt a részt. Apám büszke magyar volt és büszke huszár. Van is egy régi fotó róla, amit a lengyel barátjának köszönhetett, mikor a lovával átugrik egy akadályon. Egy volt a százezerből, a többségében magyar katonából, aki harcolt a várost bekerítő orosz túlerővel szemben. Nem tűnt ez az első napokban áldozatnak. Valahol mindenki várta a háborút. Nem a halált várták, a háborút. Arra senki sem gondolt, hogy gyász lesz és nyomorúság, hogy széthullik darabokra az ország, és utána még a magyarságunkért, az egyéni szabadságunkért is küzdeni kell. A huszár ló nélkül, a katona harc nélkül nem értelmezhető. Korzó, kávéház, arany templomgömb, szépaszszony-dámák, pezsgőző huszártisztek, cukrászda azt a látszatot keltette, hogy szép-szép az élet, de egyhangú és unalmas. A katonaság férfias dolog. Apám azt mondta, nehéz úgy ölni, hogy előtte még egy csirke nyakát sem vágta át az ember. A csirkenyak-elvágás, a kifolyó vértől való undor, félelem egész életében elkísérte.

Akinek nem volt legalább három hónapra elegendő élelme, azt elküldték a várból. A többiek berendezkedtek a védelemre. Az erődök körül négy-öt sor erős cölöpöt jó mélyen levertek a földbe, aztán össze-vissza fonták őket szögesdróttal. Ez jobban feltartóztatta az ellenséget, mint tíz lövészárok. Far-

kasvermeket készítettek: hegyes karókat ástak a közepébe, és azokat egész ágakkal fedték be. Az ágakból volt bőven, mert az erőd körül elterülő erdőt tarra vágták, hogy figyelhessék az ellenség mozgását. Ha beleesett a lovas a verembe, a karók felnyársalták a lovát. Hosszas vergődés után múltak ki, hacsak a gazdájuk, ha túlélte az esést, nem lőtte fejbe. Az orosz lovak vérének is ugyanolyan szaga van mint a magyar lovaknak, állapította meg apám borzongva, ha háborús élményeiről beszélt. Az erőd mégsem volt elzárva a külvilágtól, mert a távíró útján állandóan érintkezett a főhadiszállással. Az innen érkező hírek rendre megjelentek a *Tábori Újság*ban. Az orosz csapatok megérkeztek az erőd alá, és szoros gyűrűt vontak a védelmi állások köré. Az ostrom három héttel az újság megjelenése előtt kezdődött, de hiába próbálkozott az ellenség, egyetlen erődöt sem sikerült bevenniük. Október 8-án második rohamra került sor észak felől, de az oroszoknak még a lövészárkokig sem sikerült eljutniuk. Rettenetes veszteségeik voltak. A harcnak vége volt, de nem követte kirobbanó öröm a győzelmet, mert mindenki érezte, a béke rövid, mint a tábori fényképész vakujának villanása. Apám szeretett volna hazajutni, de a körülmények ezt nem tették lehetővé. Ezért postára adta a *Tábori Újság* néhány számát és azt a fotót, amelyet a lengyel barátjától kapott. Azt írta, sokat gondol az otthoniakra. Erzsinek, akit én már nem ismertem, üzente: *„Örüljön, hogy nem keltek egybe, mert jobb gyűrűs menyasszonyként megözvegyülni, mint feleségként."*

Vagonszámra érkezett az ellátmány a városba, de nem tudták feltölteni a készletet. Erősítés is érkezett. Alföldi parasztgyerekek, az egyik naplójának részlete apámnál maradt. Azt is sokat forgattam a száműzetésben. Most is itt van a kezemben, de nehezen olvasható a kézírás: *„Másodjára indultam harcba. 5 nap meg 5 éjjel mentem és akkor kiszálltunk egy állomásnál. Kaptunk teát és onnét mentünk egy kis városba. Ott megszálltunk egy kis szállodában. Úgy feküdtünk egymáson mint a birka a hodályban, mert igen szoros volt a hely. Másnap reggel összeszedtük a jó komáinkat és vettünk egy kis rumot és megittuk. Ekkor vettünk egy pár zsemlét is és megettük, hogy könnyebben mehessünk a hosszú útnak... Vásároltunk egy fél liter rumot és egy pár szivart. Úgy gondoltuk, már nem jutunk többet haza, mert már elment tőlünk a jó világ. Eljött a reggel és indultunk a nehéz utunkra. Reggel nyolc órakor felcihelődtünk. Aznap vagy negyven kilométer várt ránk. Igen nehéz volt a hátizsák. Húzta a vállam négy konzerv, három öltő fehér ruha, egy porció cibak, fél liter pálinka, három lábravaló, két törölköző, egy hóing, kétszáz töltény, egy pokróc, egy pár bakancs, egy fegyverderékszíj, három komiszkenyér. Egy bakának a felszerelése.*

Ezt kell éjjel nappal hordani. Elég ezzel megtenni naponta harminc kilométert. Háborús időben menetelésre megteszi a jó és a rossz út is. Sokan bámultak minket, ha lakott helyre értünk és mindig biztattuk egymást, hogy meghálunk abban a faluban, mert már a nap az ég szélén volt, mikor odaértünk. De bizony mi nem maradtunk, hanem kaptunk egy kis kosztot, tíz perc pihenőt. Merítettünk egy kulacs vizet, és egy kicsit falatoztunk. Onnét indultunk útnak, mert nem maradhattunk tovább. Este tíz órára egy másik faluba értünk. Az utcán leültünk, vártunk a sorunkra, hogy elkvártélyozzanak. A meneteléstől nagyon kimelegedtünk, így a hidegben nagyon felfáztunk, mert csak sokára helyeztek el bennünket. Kezdtünk már bosszankodni, mert szomjasak és éhesek voltunk. Az utcán csordogált valami víz, mentünk volna oda inni, de nem engedték. Azt mondták, bajunk lesz attól a víztől. Bementünk a kvártélyba, ott ittunk jó vizet a kútból. Annyira elfáradtunk, hogy már senkinek se volt kedve elmenni a vacsoráért. El voltunk ázva, engem a hideg is kivert. A hely igen szűknek bizonyult, nyolcan voltunk egy kis házban. Úgy feküdtünk a földön, mint a koszos malacok: egymáson voltunk, mégis majd megfagytunk. Így pihentünk egy pár órát, és akkor szóltak, hogy felkelni, mert megyünk tovább megint. Elindultunk a faluvég felé. Ott kaptunk egy kenyeret az útra, aztán meneteltünk tovább. Megint magunk mögött hagytunk harminc kilométert, éjjel tíz óra volt mire elkvártélyoztak bennünket. A kis szobában volt egy sifon és egy kályha. A kályhába tüzet raktunk és levetettük a bakancsot, megszárogattuk a kapcát és a lábunkat befaggyúztuk. Száraz kapcát húztunk a bakancsba és a jó melegben felöltöztünk, úgy pihentünk egy óra hosszát. Itt már úgy aludtunk mint a nyúl, éberen, mert fegyverropogás is hallatszott a távolból. Ekkor már nagyon izgatottak voltunk, reggel pedig indultunk szomorú utunkra…"

Az első ostrom október 10-én ért véget. Az ellenség vesztesége 10 ezer halott, sebesült és eltűnt volt. A védők 3-4 ezer embert vesztettek. A huszároknak nem sok része volt a sikerben, a tüzérségé és a honvédeké volt a főszerep. Az erőd olyanná változott, mint a mesebeli kisgömböc, mindent elnyelt. Hiába azonban a több mint kétszáz vonat muníció és élelmiszer, még ugyan ennyi kellett volna ahhoz, hogy a fejük se fájjon. Az oroszok elvágták az erődítménybe vezető utánpótlási vonalakat, így az erődítménybe nagyobb ellátmányt már nem tudtak bejuttatni. A sereg készletei lassan csökkenni kezdtek. Ráadásul beköszöntött a tél. Ítéletidő volt ez embernek, állatnak egyaránt. Igazán nem is volt ostrom, csak idegőrlő várakozás. Apámék ki-ki törtek, de nem volt áttörés ezekben a próbálkozásokban, és az ereje is fogyott ezeknek a kísérleteknek. Az erődön kívül nem volt fedezék, nem volt hova rejtőzni

a lovas huszárnak. Hiányzott az ősszel kiirtott erdő. Apámék kék atillájukban, és piros nadrágjukban és csákójukban jó célpontot nyújtottak az ellenségnek. Vakmerőségük miatt vörös ördögöknek nevezeték őket. Apám azt mondta, soha olyan közel nem került a muszkához, mint januárban az egyik kitöréskor. A lovas feléje sújtott, ő elhajolt, de az ellenség kardjának pengéje megállt a hajtókánál, ő pedig visszavágott és elmetszette az ellenség nyakát, amiből ömlött a vér. Apám először a meleget érezte csak, aztán a vér szagát. Azt mondta nekem mindig, hogy a vérnek szaga van, higgyem el. Más szaga van a csirke-, disznó, és az ember vérének. Másnap olvasta Gyóni Géza versét a *Tábori Újság*ban. Erre büszke volt, hogy együtt voltak fogságban. Csak sajnálta, hogy olyan hamar meghalt, pedig a versei erőt adtak.

VARSÓ FELÉ...

Varsó felé lovas csapat léptet,
Táncos lovak, daloló legények.
Nóta között vidáman meséznek.
– Hová, hová, ragyogó vitézek?
– Varsó fölött piros az ég alja,
Kesely lovunk odavisz hajnalra.
S mire a nap hetedszer lenyugszik,
Varsovában nem isznak több vutkit.
– Sok a muszka, mint a sáskafészek –
– Győzitek-e, gyönyörű vitézek?
– Ha nem győzzük, sose lesz itt béke;
Ha nem győzünk, a világnak vége.
A többi már karabélyunk dolga,
Mert a magyar nem lehet rabszolga!
...Varsó felé lovas csapat léptet,
Ösztövér ló, halovány legények.
Egyik nem szól, a másik meg hallgat,
Hátuk mögött sírnak a siralmak.
Csigázott ló csigamódra lépked.
– Hová, hová, szomorú legények?
– Varsó fölött piros az ég alja,
Odakerget rabtartónk hatalma.
Rabló útra a főrabló kerget,

Ki lovunkról lelopta a nyerget.
Győzelemre is hajszol a hóhér,
Aki otthon láncra ver egy szóért.
Szembe velünk csupa szabad népek,
Hogy vernénk le ilyen ellenséget?
Ha minket ver, ugye lovam, Votka,
Mi már ahhoz hozzá vagyunk szokva...

Apám csodálkozott, hogy ez a vers megjelenhetett, de a cenzornak se terjedhet ki mindenre a figyelme. Az ellátmány gyorsan apadt. Az erődparancsnokság elrendelte a fejadagok csökkentését. A kenyéradag harmadára csökkent. A hideg, a tél és az éhség tovább gyengítette az embereket. A katonák sorra megbetegedtek, és egyre többen szöktek haza. Elrendelték a lovak levágását. Apám saját kezűleg lőtte agyon az övét. Kérte a felettesét, engedje meg neki, hogy levehesse a huszáregyenruhát, és a honvédek csukaszürke egyenruháját ölthesse magára. Nem akart huszárként szolgálatot teljesíteni ló nélkül a lövészárokban egy gyalogsági ásóval a kezében. 10000 lovat öltek le. A vérük patakokban folyt a köveken, vagy átáztatta a földet. A hideg miatt sokáig lehetett érezni a sáros vér szagát. Most az erődben lévő lovak felét gyilkolták le. A védők helyzete a tél vége felé már kilátástalanná vált, az élelmiszerellátás szinte megszűnt, az emberek csalódottak voltak és reménytelennek látták a jövőt, de március tizenötödike után néhány nappal még egy kitörési kísérletet tettek. Apám azt mondta, hiányzott a ló. A lövészárkot egy-egy deckung szakította meg, amely védelmet nyújtott a puskagolyók és a repeszek ellen. Ők hordták hozzá fel a deszkát meg jó erős fákat tetőnek. A deckungra azért kellett tető, hogy ha esik, legalább ne ázzanak meg. Vittek bele szalmát is, hogy alábújhassanak. Le-leültek a két kezükkel épített fedezékbe, mert kimerültek. Apámat azonban nem fogta a hely, mert olyan hideg szél kezdett el fújni a réseken, hogy majd megfagytak. Mégse a hideg jelentette a legnagyobb veszélyt. Az mentette meg az életét, hogy kijött cigarettázni, és messze sétált a fedezékétől, mert a deckungot egy gránát telibe kapta. Apám látta, már úgysem segíthet a többieken, elkezdett futni. Összeütközött egy emberrel a lövészárokban, akit ugyanúgy elborított a sár tetőtől talpig, mint őt. Mondta neki, menjen a jobb szárny felé, és akkor megszólalt a másik, hogy ő ruszki. Apámnak elakadt a lélegzete. Menekülni akart, de hanyatt esett. A ruszki meg odaugrott. Felsegítette, de nem bántotta. Aztán arrébb jött. Ott már nagyon lőttek: elöl és hátul is. Szem elől tévesztették egymást. Apám leült

a sárba, és így volt reggelig. Annyi halott volt rajta a végén, hogy alig bírta magát. Akkor kezdték a túlélőket a cáriak bekeríteni, de nem sikerült nekik, mert a tüzérség közéjük lőtt az ágyúval. Úgy hányta fel őket a gránát csak úgy repültek a levegőbe, ők meg fejvesztve menekültek visszafelé. A ruszkik pergő puskatüze miatt kénytelenek voltak apámék is visszavonulni az erődbe. Ötezer halottat hagytak hátra. Azt szajkózta, ha felöntött a garatra: *„Engem nem szeretett a jó Isten, azt akarta, hogy szenvedjek. Pedig milyen szép halál lett volna! Bumm, és kész!"*

A RAJTAM MARADT RONTÁS

Ritkán utazok vonattal. Ha mégis, nagy távolságok maradnak mögöttem. Ezt a hosszú vasútvonalat, amelyen most suhanok, a XIX. században két irányból kezdték építeni. A Transzszibériai vasút építése 1891. május 31-én Vlagyivosztokban kezdődött, aztán Moszkvában is hozzáláttak. Az építők több mint tíz év után találkoztak. Megindult a forgalom, de a 9000 ezer kilométer hosszú vonal csak a habarovszki Amur-híd megépülésével vált teljessé. Oroszország és Ukrajna nyugati részeiből milliók költöztek át Szibériába a vasutat használva. Önként. De hányan lehettünk mi, akik nem önszántunkból jöttünk? Több százezer, több millió, és sokan meg se érkeztek: elpusztultak útközben, vagy ott, Szibériában szenderültek öröklétre.

A szerencsések egyike vagyok, akit hazavisz a vonat. Lesz-e még igazi otthonom? Nem tudhatom. Tele vagyok kételyekkel, de örömmel tölt el, hogy a lányom legalább hisz valamiben.

A *Tábori Újság* idéz Gárdonyi Géza regényéből. Ez biztos tetszett apámnak is, mert valahonnan megszerezte a márciusi számok egyikét, mikor hazajött: *„A falak ereje nem a kőben vagyon, hanem a védők lelkében”* – mondta Dobó István, az egri vár kapitánya.

Sokat fejlődött a haditechnika a török idők óta, de Przemyśl végnapjainak közeledtével jól érezték az oroszok, hogy fogytán van ez az erő. Azt hitték, egy váratlan rohammal elsöprik az egyre gyengülő védelmet. De hiába volt az elszánt támadás, a védők csodával határos módon tartani tudták magukat. A muszkák rendezték a soraikat, és vártak. Nekik most már nem volt sürgős. Tudták: ha a védők nem akarnak éhen halni, ki kell törniük. Két nap múlva, végső elkeseredésükben meg is próbálták, de az utolsó kitörési kísérlet kudarcba fulladt. Ezután döntöttek Przemyśl átadásáról. Március 22-én, hétfőn hajnalban a tüzérség – I. Ferenc József engedélyével – ellőtte minden meglévő lőszerét. Semmit sem bíztak a véletlenre, semmit sem akartak az ellenség kezére adni. Hat órakor levegőbe repítették az erődöket, a raktárakat, a San

hídját, a rádióállomásokat és a lövegeket. Minden használható hadianyagot, fegyvert, lőszert, járművet, telefonvonalat, vasúti berendezést megsemmisítettek. A meglévő szén-, benzin- és olajkészleteket lángra lobbantották, fekete füstje az eget kormozta. Sötét, kilátástalan jövő várt rájuk. Apám mindvégig bízott abban, túléli a világégést.

Egyszer adott fel a szüleinek lapot Oroszországban. Nem kapott választ, ezért nem is írt többet. A barátai azt mondták, mindig másképpen meséli el a történetet, mert szeret nagyot mondani. Leírta emlékezetből, mi állt a képeslapon: „*Drága Anyám és Apám! Az oroszok elvittek Oroszországba, először Moszkvába, a kórházba. Itt mikor kigyógyultam, akkor elvittek Szibériába. A krasznijáncki állomáson állt meg a vonat velünk, itt kaptunk egy kis ebédet – hajdinakását, mit még annak előtte még nem is láttam. Innét járunk vasúti munkára. Van mikor nem bírok dolgozni a fagytól, de különben jól vagyok, Erzsikének üzenem, hogy ne várjon!"* A lapot nem kapták meg a szülei, csak egy értesítést, hogy a fiuk fogságba került.... A háború végén Vaszkó András, aki Szibériából tért haza, azt mondta, apám meghalt Moszkvában, a kórházban. Nagyszüleim úgy döntöttek, méltóképpen eltemetik, ennyivel tartoznak neki. Nagyanyám ezt soha nem bocsátotta meg magának: *„Akkorát szólt az üres koporsó, mikor rádobtam az első rögöt, hogy tudnom kellett volna: él a fiam, és haza fog jönni. Nem voltam elég erős! Azért lett ilyen kiszámíthatatlan, mert nem vártuk itthon eléggé!"* A gyászév elteltével Erzsike összeházasodott Vaszkó Andrással. Elköltöztek, mert szerintük *„Kárpátalján nagy volt a szegénység a magyar világban is, most meg még rosszabb. Mindig is messze voltunk Budapesttől, de Prága még messzebb van"*. Apám nem hibáztatta nagyanyámat, csak azt szajkózta, mikor 1924-ben hazatért: *„Írtam anyám, hogy élek!"* Azért kiment és megnézte a sírját. Elégedett volt. Nagyanyám azonban előbb ment el, mint ő, hiába mondta neki: *„Gondozd a síromat, jó lesz az nekem!"*.

Amilyen sokat mesélt apám a háborúról, ugyanannyit hallgatott a hadifogságról. Mérhetetlenül bántotta, hogy nem a Magyar Királyságban él. Szerintem ki se ejtette azt a száján, hogy Csehszlovákia. A keresztlevelem szerint én Csehszlovákiában születtem. Az elemit a Magyar Királyságban kezdtem, de a Szovjetunióban fejeztem be. Most meg Ukrajnába megyek haza a szülőfalumba. Az ott van több száz esztendeje. Csak az országok váltották egymást. Nem tudom, most mi vár rám, a lányom intézett mindent.

Apám sokat beszélt Przemyślről, de Krasznojarszkról szinte semmit. Ha Szibéria szóba került, egy története volt, miszerint egyik fogolytársa haskötőként használt vászondarabon mentette ki Gyóni Géza verseit. Ragasz-

kodott ahhoz, hogy a háborúból – hitelesen – csak a „Géza" írt. Ha ivott, akkor még verset is mondott tőle. Nem is emlékeztem, hogy ezt is leírta egy kis kockás lapra:

Asszony, van-e még imádságod?
Mert nem segít más, nem segít más,
Csak kulcsolt kéz, esengő sírás:
Lesírni az Irgalmasságot.
Talán szolgája a halál
Mégis, mégis egy nagyobb úrnak,
Ki egy életet még megnyújthat,
Ha imád hozzá eltalál.
Asszony, találsz-e hozzá hangot?
Én csak kegyetlenségét láttam,
S csak keserű szót hordok számban.
Ne hallja meg, ha én sóhajtok.
Ne lássa meg vádoló arcom –
Csak a te rémült szíved lássa!
Ha irgalmához nem találsz ma,
Holnap a neved: özvegyasszony.

Másik nagy kincsem egy kis kockás füzet. Ez is legalább olyan viseltes, mint a tárcában összehajtogatott papírok. A füzetet a feleségemtől kaptam karácsonyra. Azt mondta, írjam meg, kik vagyunk, kell a gyereknek egy kis kapaszkodó ebben a kesze-kusza világban. Először nem is értettem, miről beszél, csak a szája szögletében bujkáló mosolyból jöttem rá, hogy áldott állapotban van. Ha nem ér ilyen öröm, lehet, hogy papírra se vetem ezeket a sorokat: „*Már a gyerekkorom is tele volt szenvedéssel. A hivatalos okmányok szerint Tiszasásváron (Trosztnik) születtem. Valójában az erdőben hozott világra az édesanyám, mert az apám elűzte a háztól. Ezt a nagyanyámtól tudom, mert ő vezette le a szülést.*"

Anyámra nem emlékszem. Nagyon kicsi voltam, amikor meghalt. A családi legenda szerint apám befogadott egy tüzértisztet, aki légnyomást kapott a háborúban, míg nem jelentkeznek érte a rokonai. Nem volt ki teljesen a négy kereke. Bár – szerintem – apámnak se mindig. Nem volt hajlandó elvágni a csirke nyakát, mert irtózott a vértől. Sokszor lusta volt ezért lemenni az anyjához, pedig nagymama levágta volna neki. Hívta is gyakran ebédre,

de mindig hozzátette, azt a félnótás öregembert ne vigye magával. Apám ezért inkább otthon maradt. Leásta a szárnyast a lucernásba, majd bekötött szemmel kaszálni kezdett. A félnótás öregember meg irányította, hogy merre haladjon. A levágott lucernával megetették a jószágot, mire visszamentek, a csirkének elfolyt a vére. Leforrázták, letépték róla tollat, és nyárson vagy a kemencében megsütötték. Ezt a „kivégzést" látta meg egyszer anyánk, aki a szomszédban lakott. Szólt, szívesen segít, csak ne bántsák azt a jószágot. Ezek után apám nem találkozott levágott csirkével, csak sült vagy rántott alakban látta viszont a baromfiudvar lakóit. Egy idő után útjára bocsátotta a félnótás tüzértisztet, és elvette anyámat.

Nagyanyám nevelt, félig-meddig a bátyámat is, akinek sok emléke maradt anyánkról. Tizenhat esztendős volt 1944 novemberében, mikor kihirdették a városparancsnokság 2. számú parancsát: *„Három napon belül kötelesek jelentkezni a legközelebbi városparancsnokságon a magyar és német hadsereg kötelékébe tartozó katonák és tisztek, minden volt rendőr és csendőr, valamint minden német és magyar nemzetiségű hadköteles férfi."* János bátyám még nem, apám már nem esett a rendelet hatálya alá. A bátyám jókat is tudott beszélni apámról. Mikor a testvérem született, apám nem volt otthon, nem látta, hogy vajúdott anyám a tisztaszobában. Szerinte akkor lett ilyen, mikor anyám engem akart világra hozni. Nagyanyám jó bába volt. Kérte apámat, melegítsen vizet, hogy meg tudja mosni a véres kezét, és adjon egy kis spirituszt a vérzés csillapítására. Apám elkezdett ordítani: „*Tudjátok, hogy a vérnek szaga van? Más szaga van a csirke-, disznó, a ló- és az ember vérének! Itt nem véreztek össze semmit ebben a házban*" Elzavarta anyámat és nagyanyámat is, ezért születtem a kertünk alatt az erdőben.

Ha van lélek, nincs értelmetlen halál. Az ember egy felsőbb szellemi erő akaratát érvényesíti általa. Az életen túli világban a születés nem az élet kezdete, hanem egy boldogabb világ vége. A világra jött csecsemő sírása a lélek szenvedése a szűkre szabott testben. A halál nem az elmúlás, hanem a megtisztulás. Azok keresik meg őket, akik Isten elé szeretnének járulni, de nincs meg a képességük, hogy meghallják a Hangot. A teremtés már befejeződött, de az örökké elégedetlen embert, az Istentől elrugaszkodót nap mint nap emlékezteti az Úr. A figyelmeztetés lehet járvány, szenvedés, háború, éhhalál, betegség, bomba, golyó, kötél és lehet intelem. Nekem is jutott belőle, apámnak is. Ő haragban volt a világgal. Én is. Számtalanszor meggyűlt a baja a hatósággal. Sajnos, én is ilyen örökséget kaptam tőle. Lehet azért, mert nagyanyám nem tudta levenni rólam a rontást, mikor születtem. Keresztelni is

csak pár nappal később tudtak, apám tudta nélkül. Kilenc szem parazsat tett egy pohár vízbe, majd ráolvasott, aztán ezt, fürdővizembe öntötték. A fürdetés után felsóhajtott, *„ha volt is, elmúlt a rontás”.* Nem is tudom, hogy átok-e vagy áldás volt az életem. Az apró örömeimet, ha felnagyítom, még örülhetek is. Túléltem azt, amibe más belehalt volna. Mindig talált az ember valami kapaszkodót, amiért érdemes élni. Nem jártam templomba, de megtanultam fohászkodni az Úrhoz. Nem kértem soha tőle semmit, de minden nap rácsodálkoztam valamire, ami jó volt, amiért hálát kellett adnom.

Nagyon szerettem biciklizni, pedig fel sem értem a nyerget. Más gyereket nem engedtek a kerékpárra ülni az utcában, de még a faluban sem. Apám tárcájában, amit rám hagyott, találtam egy fizetési meghagyást. Hivatalos irat, amelyen a királyi járásbíróság pecsétje van. Ráébresztett arra, miért is utálta apám a zsidókat. Gyerekfejjel én is haragudtam rájuk, mert apám azt mondta, el akarják venni a kerékpárunkat. Azóta azonban megtanultam, nem számít az, ha valaki magyar, ruszin, csecsen, tatár, zsidó, cigány: csak jó ember és rossz ember van. A rongy ember, az rongy ember, nem kívánok vele egy közösségben élni. A nagyszőllősi kereskedő, akit 1944-ben a családjával együtt koncentrációs táborba hurcoltak és soha nem tértek vissza, apámmal kapcsolatban ezt írta a „Tekintetes Kir. Járásbíróság!”-nak: *„…adósom a tőlem hitelbe vásárolt kerékpár hátralékos vételárban 100 Pengővel és ennek 1940. évi január hó 1. napjától járó 6% kamataival. Miután adósom fizetési kötelezettségének többszöri felszólítás után sem tett eleget, kívül jegyzett ügyvédem útján tisztelettel kérem: Méltóztassék adósomat fizetési meghagyással arra kötelezni, hogy 100 P tőkét, ennek 1940. évi január hó 1. napjától járó 6% kamatait és díjszabás szerinti kötelességemet 15 nap alatt végrehajtás terhe mellett fizesse meg.”* A Fizetési meghagyás szerint a Bíróság a hitelező kérelmére az 1911: I. t.-c. (Pp.) 592. §-a és az 1930. évi törvény XXXIV. t.-c. (Te.) 52. §-a alapján végrehajtás terhével meghagyja apámnak, mint adósnak, az ügyvéd által képviselt nagyszőllősi kereskedőnek, mint hitelezőnek, hogy a *„kerékpár hátralékos vételára fejében fennálló követelésére 100 P tőkét, e tőke után 1940. évi január hó egy napjától a kifizetés napjáig járó 6% kamatot és 11 P 56 Fillér költséget a jelen fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 15 nap alatt fizessen meg.”* Az okmányon található két bekeretezett rész is. A fejléc mellett a kisebbikben apró betűvel ez áll: *„Fontos! Saját érdekében gondosan olvassa el az alábbi figyelmeztetést!”* A keltezés felett, a keretben pedig jól olvashatóan ezt írják: *„Figyelmeztetés! A bíróság figyelmezteti az adóst, hogyha a követelt összeggel nem tartozik, vagy a követelést egyéb okból alaptannak tartja, a fize-*

tési meghagyást ***ellentmondással*** *támadhatja meg, amelyet ennél a bíróságnál szóval vagy írásban (egy példányban) terjeszthet elő. Az ellentmondáson az adósnak 75 Fillér illetékaltalanyt kell* ***törvénykezési bélyegben*** *lerónia. Ha az adós ennek egész összegét nem rója le, a bíróság az ellentmondást hivatalból vissza fogja utasítani."*

Nem sokkal anyám halála után megnősült apám. A mostohaanyám ki nem állhatott. Folyton áskálódott ellenem, s a két lányát ajnározta. Szívesen megszabadult volna tőlem. Apámat ez nem érdekelte, mással volt elfoglalva. Állandóan jöttek a finánccok, hogy behajtsák az adót. Apám ugyanis nem akart fizetni, a kerékpárt se adta vissza. Nem csak a 100 pengőt meg a kamatokat sajnálta, hanem azt a 75 Fillért is, amivel elhalasztatta volna a végrehajtást. Apám a kert végébe rejtette a biciklit a csőszkunyhóba, ezért nem kerékpározhattam a születésnapomon. Megmutatta a nadrágszíját is. Tudtam, ha eljár a szám, nagyanyám se ment ki a kezei közül.

Egyedüli örömet a dohány jelentett apámnak. A legolcsóbb cigaretta a „Hunnia" volt. Egy darab 1,5 fillérbe került, egy húszdarabos csomag ára 30 fillér volt. Egy napszám pedig 80 fillér vagy 1 pengő. Két doboz közepes minőségű cigarettát lehetett venni egy napszám árán. A drágább cigaretta 4–5 fillér volt. Ezeket már parasztember nem szívta, csak jó fizetésű tisztviselők. Nagyon drága volt a cigaretta, a nős emberek nagy része csak a 8 filléres dohányt szívta, sőt, a kispénzű fiatalság is. A fiatalok csoportokba verődtek esténként az utcán. Ilyenkor hol az egyik, hol a másik kezében lobbant lángra a gyufa. A cigarettavégek úgy parázslottak mint nyáréjszakán a szentjánosbogarak. Hamvadó cigarettavégek, egyik a másik után. A dohányszükséglet java részét a nagyobb fiúk téli estéken a dohánycsomózó-helyiségben szerezték be. Nem a munka szeretete hajtotta őket, hanem a dohányszerzés lehetősége. Egy-egy csomó dohányt a nagykabát alá rejtve kicsempésztek, aztán dohányvágó géppel apróra vágták, és nyolcas vagy török dohánnyal keverve, cigarettát töltöttek belőle. Így is drága mulatság volt. A nagyobbak már udvaroltak, de a lányos háznál mégsem volt illő újságpapírba csavart cigarettával megjelenni. Akik nem jutottak ilyen portékához, kapadohányt szedtek, mivel azt nem nagyon ellenőrizték. Az ügyetlenebbek pedig ősszel a dohányföldre levert kórón maradt sarjúdohányt szedték össze, szereztek hozzá kevés alj- vagy színdohányt. Ebből vágtak esetenként, ezt szívták cigarettában. Én ragyásdohánnyal próbáltam apámnak kedveskedni. A gányók a ragyásdohányt leverték a földre, mivel a leveleket fehér pettyek lepték el, így a dohány beváltásra értéktelenné vált. A dohányföld közel volt a faluhoz, és arra csábította az em-

bereket, hogy lopva szerezzék meg a „füstölnivalót", így tettem én is. Nem sok örömöt fedeztem fel apám arcán, mikor vittem neki néhány levéllel, pedig a bőrömet vittem vásárra érte. A dohánybeszállítás nagy esemény volt. Megrakott szekerekkel vonultak végig a falun a gazdák. Itt-ott egy csomó dohány is leesett. Sőt, az ügyesebbek megtépázták a rakományt, néhány csomó kihullt a bálából, aztán elfutottak. Pár nap múlva finánccok jöttek a faluba, és dohány után kutattak. Esetenként találtak is. A büntetést inkább leülték, mert nem volt miből fizetni. Inkább az volt a szégyen, ha valahol dohányt találtak, mert aki nem tudta jól eldugni, azt ügyetlen embernek tartották.

A kocsmák hétköznapokon nagyon csendesek voltak. Egy liter bort 44 fillérért mértek. Ez volt a legolcsóbb, amit parasztember ünnepi alkalmakra, cséplésre, hordásra megvásárolhatott. Egy féldeci pálinka 20 fillérbe került. Aratáskor külön árusítottak aratási pálinkát, valamivel olcsóbb áron. Egy pengős napszámhoz viszonyítva ez bizony sok. Egy kilogramm cukor egy pengő, egy kilogramm só 40 fillér volt. Sokszor engem szalasztottak, ha kellett valami. Ha vásárolni akartam, nekem is el kellett menni napszámba. Aztán egyik napról a másikra elveszítettem az otthonom. Nem sokat írtam róla, nincs mit rajta szépíteni: „*Egy szép nap elküldtek Nagyszőllősre kenyeret vásárolni. Akkoriban ez keserves feladat volt. Négy napot álltam gyakorlatilag étlen-szomjan a sorban, mire sikerült hozzájutni egy fél vekni fekete kenyérhez. Marta a gyomromat az éhség. Mire hazaértem, az utolsó morzsáig megettem a kenyeret. Kegyetlenül elvertek. Ám nem a fizikai bántalmazás fájt, hanem az, hogy az apám kitagadott és elzavart a háztól egy fél vekni miatt. Egy ideig az erdő volt az otthonom. Egy nap rendőrök jöttek és nyakon csíptek. Néhány nap múlva már egy donyecki szénbányában robotoltam. Keresetlen szavakkal illettem a rám felügyelő úgynevezett nevelőket. Forró fejű ifjúként szidtam a szocialista rendszert. Ennek az lett a vége, hogy kisvártatva Csecsenföldre kerültem. Miért épp oda, nem tudom. Tény, hogy ott el voltam elszigetelve a külvilágtól. Miközben állandóan milicisták vigyáztak rám, én birkákat legeltettem. Egy évet húztam ott le.*"

Van, aki azt énekli, a juhásznak jól van dolga. Aki ilyet énekel, az még csak fényképről látott pásztorembert. A birka – a ló mellett – a legfontosabb állat sok népnél. A csecseneknél karakül, vagy ahogy egy magyartól hallottam, a zsírfarkú juhot tartották. Jó a húsa, sok tejet ad és a gyapja is kiváló minőségű. Május végén nyírtuk, hogy a megnyírt birka védelmet nyújtó bundát tudjon növeszteni, mire újra hidegre fordul az idő. Én csak néztem, hogy távolítja el a gazda az állat gyapját a fekete kézi ollójával, miközben gyakran

elmondta, csak úgy magának: *„Ollód legyen éles, / Juhod gyapja fényes, / Bárányod csillagnyi, Jutalmad bőséges!”* A fiatal, 1-2 hetes állat bundájából készült prémet is felhasználták. A bárányok gyakran koromfeketén jönnek a világra, aztán fokozatosan szürkéssé, szürkésbarnává változik a színük. Ha megellett a birka, egy kis idő után kétszer fejtük naponta. Először két-három óra körül, majd másodjára kora délután. Olcsó a pásztor, nincs becsülete – hallottam egy öreg magyar bihari juhásztól, akit „itt felejtettek” a lágerben –, mert ha van valamije, azt összelopta, ha meg nincs, akkor „elkorhelykodta”. Meg kellett dolgozni a gomolyáért, megvolt annak a maga terhe. Itt nem nagyon korhelykedtek a népek, de ha ölre mentek, vér folyt. Megtanultam csendben maradni. Hogy ne maradjak éhen, hetente egyszer gomolyát készítettem. Megmutatták, aztán felém se néztek. Ha olyan vagyok, mint a többi birka, éhen halok. Tejoltó mindig volt a kunyhóban egy befőttes üvegben. A beoltott alvadékot vászonba fogtam és fellógattam. Pár nap alatt kicsepegett belőle az összes savó. A jó gomolya belseje, szép és lyukacsos volt, mint nagyanyám kelt tésztája. Az édes savót sem hagytam kárba veszni, abból készült az orda. Ha kettőt ellett a bárány, és nem volt a közelemben senki, akkor az egyik a bográcsban végezte, így néha hús is került. Egész jó életem volt. Az itt lakók szeretettel és kellő tisztelettel fogadtak, mikor megtudták, hogy magyar vagyok. Lehet jó pásztor lett volna belőlem, de besoroztak katonának és bármilyen furcsa, hazakerültem Kárpátaljára. Lehet, hogy van valami a hazai levegőben, mert újra elővett a nyughatatlanság: *„Ungváron szolgáltam, de a parancsnokaimnak nem sok örömük tellett bennem. Makacs, önfejű ifjú voltam és utáltam a kommunistákat. Lázítottam a bajtársaimat, szidtam előttük a rendszert, ami miatt többször bezártak a karcerbe. Válaszul meg-megszöktem az alakulattól. Minden alkalommal az erdőbe menekültem. Persze mindig elfogtak és a belső elhárítás alaposan megdolgozott. Semmit nem tudtak kiverni belőlem, mert nem volt mit. Nem voltam én sem beépített nyugati kém, sem ellenforradalmár. Csak egy nyugtalan és a világgal haragban lévő ifjú, aki nem akart betörni.”*

ÉBERSÉG ÉS PUSZTULÁS

Akármilyen nyomorúságos is volt az élet, ha utazom, a lelkem mindig megbékél. Különösen, ha vonatra szállok.

Ilyen kényelmesen, mint most, nem is utaztam soha. Az utastársak se beszédesek. Olyanok, mint a téli álmot alvó medvék, akik percenként csak egyszer-kétszer vesznek lélegzetet. Lelassul a szívverésük, és néha több másodperc is eltelik két ütés között. Anyagcseréjük lecsökken a normálishoz képest. Ha valaki több napos utazásra készül, akkor ugyanúgy lelassul, mint a medve. Aki először megy ilyen hosszú útra, lehet, hogy eleinte élénkebb, de egy óra elteltével be kell látnia, hogy 174 órán keresztül nem tud beszélni. Kevesebbet eszik, iszik, hogy ne kelljen mindig a szükségét végezni. Legfeljebb egy kis vodkát vesz magához, hogy bódult legyen, és ugyanolyan bamba képpel nézzen a semmibe, mint én, aki emlékezem. Olyan, mintha nézném a tájat, de nem. Elég elolvasni egy sort a füzetemben, vagy rápillantani egy tábori lapra, egy megsárgult okmányra, elindul előttem egy film.

Ha katona vagy, nem hagyják, hogy gondolkodj. A kaszárnyában mindig csinálnod kell valamit: futni teljes menetfelszerelésben, krumplit pucolni, folyosót törölni, még akkor is, ha még fel sem száradt az előző felmosás után, és nem maradsz egyedül, ha a dolgodat végzed, mert a közös vécén alacsonyak a válaszfalak. Akarjuk, nem akarjuk, látjuk egymást. Nekem szerencsém van. Anyám alacsony termetét örököltem, alig látszom ki, ha leguggolok, de aki másfél fejjel magasabb, az nem tudja hova dugni a fejét, ha nagyon szemérmes, legfeljebb újságot vesz a kezébe, hogy ne lássák.

Valami volt a levegőben 1956 októberében. Egyre gyakrabban riadóztattak. Már kiszökni se volt időm a laktanyából. Nem hogy az erdőbe, de még a városba sem. Pedig szívesen tekeregtem volna egyet a vár körül, mert Ungvár szép város, és még sokan beszéltek magyarul. Akkor. Nem tudom, annyi év után hallok-e még magyar szót az utcán? Ha lehet, oda is el szeretnék menni.

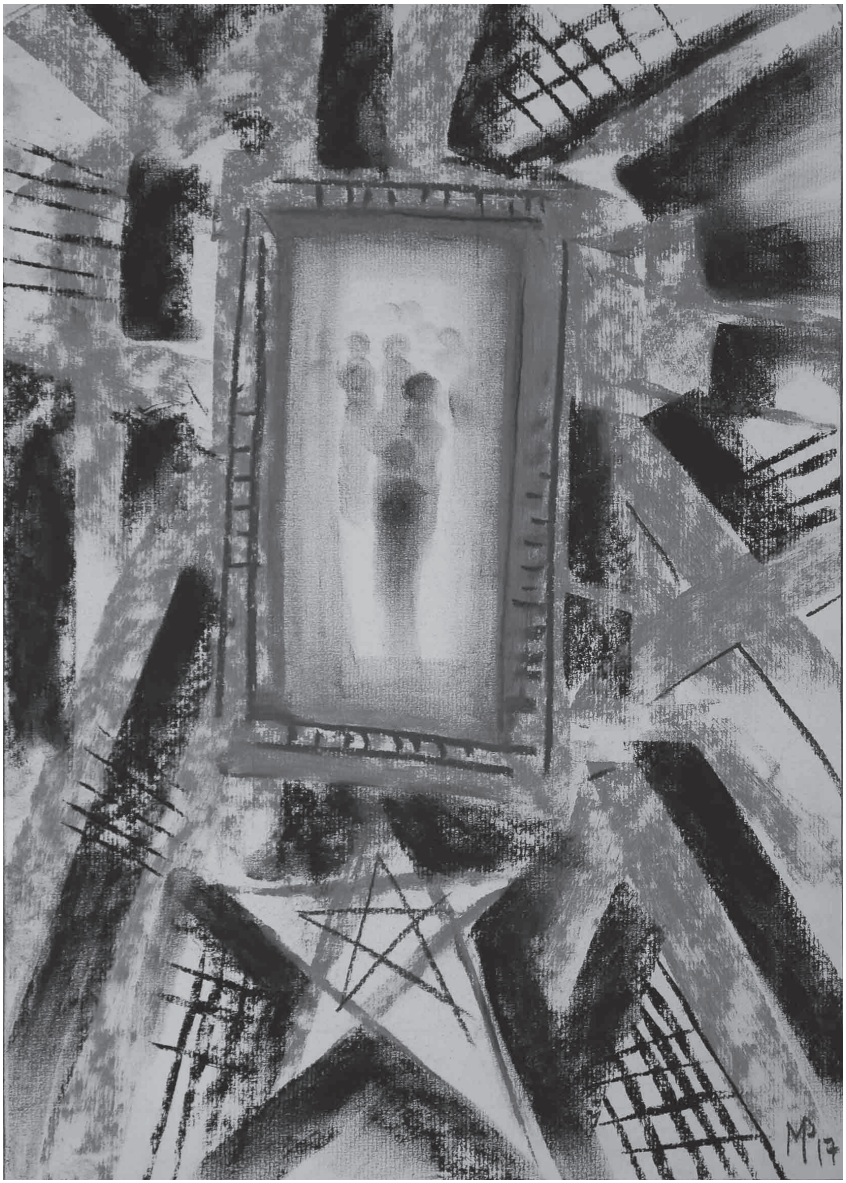

Valami készült. A tisztek idegesek, és kialvatlanok voltak, akárcsak mi. Azt rebesgették a bakák egymás közt, hogy az utászok már október 20-án és 21-én több hidat is vertek a Tiszán. A századparancsnok összehívott bennünket. Azt mondta, nehéz időket élünk, és bátornak kell lenni. Ha bevetésre kerül a sor, ne lepődjünk meg, ha amerikai vagy német tankokkal találjuk szembe magunkat. Megkérdezte van-e közöttünk olyan, aki ismeri Máté evangéliumát? Volt több is, de csak hárman jelentkeztek. Megkérdezte őket, mit mond benne Jézus az éberségről? Ketten letették a kezüket, de a mellettem ülő vézna fiú, aki a körletben felettem aludt, megszólalt. Meglepően erős és bátor volt a hangja. Még a tiszt is összerezzent: *„Ám azt a napot vagy órát senki sem tudja, az ég angyalai sem, sőt még a Fiú sem, csak az Atya. Vigyázzatok, legyetek éberek, mert nem tudjátok, mikor jön el az idő. Éppen úgy, mint az idegenbe készülő ember, aki otthagyja házát és szolgáira bízza vezetését, mindegyiknek kijelöli a maga feladatát, a kapusnak is megparancsolja, hogy virrasszon. Legyetek hát éberek! Nem tudjátok ugyanis, mikor érkezik meg a ház ura: lehet, hogy este, lehet, hogy éjfélkor vagy kakasszóra, vagy reggel. Ne találjon alva, ha váratlanul megérkezik! Amit nektek mondok, mindenkinek mondom: Legyetek éberek!”*

– Halljátok, mit mondott ez a *molodec*?

Mormogás volt rá a válasz.

– Nem hallom!

– Igenis! – kiáltottuk egyszerre.

Ezt már tetszett neki.

– Fogadják meg, amit mondott! Legyenek éberek! Maguk meg – mutatott a három jelentkezőre – súrolják fel az összes budit, mert már lépni se lehet a szartól!

Éjfél lett, mire végeztek.

– Bátor voltál! – mondtam.

– Nem voltam bátor, csak válaszoltam, de ha folytatom, hogy mit mondott Jézus Jeruzsálem pusztulásáról, nem úszom meg ennyivel, le is csuknak.

Nem szóltam. A hallgatásom biztatólag hatott, s valóban kíváncsi voltam, vártam, hogy folytassa: *„Vigyázzatok, nehogy valaki félrevezessen titeket! Sokan jönnek az én nevemben, s azt mondják, hogy én vagyok. És sokakat megtévesztenek. Ha majd háborúkról hallotok és háborús hírek terjednek, ne ijedjetek meg. Ezeknek be kell következniük, de még nem jelentik a véget. Nemzet nemzet ellen, ország ország ellen támad. Némely vidéken földrengés és éhínség támad. De ez még csak a kezdete lesz a gyötrelmeknek. Vigyázzatok majd magatokra!*

Bíróság elé állítanak…" Nem tudta befejezni, mert megszólalt a riadót jelző sziréna. Volt, aki ruhástul feküdt le, hogy ne kelljen időt veszíteni az öltözéssel. Gyorsak voltunk. Használt az esti eligazítás. Sorakoztunk, és nyomás a teherautóra. 23-án még hajnal előtt elindultunk az ismeretlenbe, de az utolsó félmondat sokáig ott motoszkált a fejemben: „*Bíróság elé állítanak…"*

Hol járunk, találgatták a többiek. Most azt szerette volna tudni mindenki, melyik országban: Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Egyiptom? A Szovjetunióra nem gondolt senki. Azt mondták, üljek hátra, mert itt nincsenek orosz feliratok, hátha el tudom olvasni. Hatvan. Ez volt az első, amit észrevettem. Magyarországon vagyunk! Sokan kétkedve fogadták. Mikor megpillantottuk a Dunát, azt mondták, tévedek. Ez a Szuezi-csatorna, erről beszélt a parancsnok. Mondtam nekik, az sokkal messzebb van, ez a Duna, és mindjárt elérjük Budapestet. Két napot vártunk a város határában. Hallottuk a lövéseket, de nem mozdultunk. A harmadik napon mi is megindultunk a főváros szíve felé. Előtte a parancsnok eligazítást tartott:

– Legyenek éberek, ha fegyverest látnak, lőjenek minden felszólítás nélkül! Van kérdés? – tette hozzá, de nem várt választ.

A Bibliában jártas katona viszont megkérdezte:

– Parancsnok elvtárs, Magyarország a Szovjetunió része?

– Nem – válaszolta a meglepett parancsnok.

Ha már nem állították le, a fiú folytatta:

– Akkor miért lövöldözzünk ártatlan emberekre?

A parancsnok erre ordítozni kezdett:

– Maga nem akar lőni?

– Nem.

– Maga megtagadja a parancsot?

– Nem, de nem akarok lőni ártatlan emberekre!

A parancsnok csőre töltötte a pisztolyát, és nyomatékosabban kérdezte:

– Maga nem akar lőni?

– Nem!

Eldördült a lövés. A fiú némán összecsuklott, mint egy colostok. A parancsnoknak a szeme sem rebbent.

– Van még kérdés?

Nem volt. A parancsnok eltette a pisztolyt.

A holttestet fellökték az egyik platóra, ahol a lőszerek voltak, és megindultak a csapatszállító teherautók. Akadálytalanul haladtunk végig a körúton. Nem sokkal a pályaudvar után befordultunk egy szűk utcába, úgy indultunk

a parlament felé. A járművek felülről mind nyitottak voltak. Nem lehetett tudni, mikor hull alá egy kézigránát valamelyik ablakból. Nem hezitáltam, hogy menjek-e vagy maradjak, leugrottam az autóról. Bíztam a társaimban, hogy nem lőnek utánam, és nem veszik gyávaságnak, ha elhagyom őket. Eldobtam a gépfegyvert és eltűntem az egyik kapualjban. A naplómba később ezt írtam: *„Nem akartam a fajtámra fegyvert fogni. Apámtól, aki szintén nagy magyarkodó volt, azt megtanultam, hogy: ne bántsd a magyart! Útban Budapest felé én megszöktem az alakulatomtól. Tudtam, hogy a dezertálásért akár főbe is lőhetnek, de akkor ez érdekelt a legkevésbé. Én a sanyarú sorsom ellenére magyar gyerekként és a nációmhoz való ragaszkodás szellemében, Petőfi hazaszeretetét a magamévá téve nőttem fel."* Megzörgettem néhány ajtót. Volt ahol meglibbent a függöny, de zárva maradt. A negyediknél sikerrel jártam, a fiatalasszony meglepődött az egyenruha láttán. Mondtam, magyar vagyok, beengedett. A férje katona, de itt hagyta a ruháit, civilben szökött haza Szombathely mellé a szüleihez. Onnan már csak egy ugrás a határ. Nem ment a férjével, mert az édesanyja belehalna, ha itt hagyná az országot. Arra gondoltam, énutánam senki sem sír, se Kárpátalján, se Magyarországon. A bátyám sokáig figyelemmel kísérte, hol vagyok, de néha magam is elhagytam a lelkem. Sokszor éreztem azt, hogy le kellene ülnöm, és hagyni, hogy utolérjen.

Anna úgy döntött, egyelőre marad. Szerinte nem én vagyok az első szovjet katona, aki átállt a felkelők oldalára. Mondtam neki, nem akarok harcolni. Sem az egyik, sem a másik oldalon! Egy kis verekedésben benne lennék, de a gyilkolászást nem nekem találták ki. Anna kérte, akkor segítsek másképpen. Rám nézett azzal a meleg barna szemével és kivett az írógépből egy papírlapot, fordítsam le oroszra, amit eddig gépelt: *„Orosz barátaink, ne lőjetek, becsapnak benneteket. Nem ellenforradalmárok, hanem forradalmárok ellen harcoltok. Független demokratikus Magyarországot akarunk. Harcotok értelmetlen, munkásokra, parasztokra, egyetemistákra lőtök."* Nehezen tudtam a szövegre koncentrálni, mert közben – nem is olyan messze – megszólaltak a fegyverek. Anna elvitte a röplapot sokszorosítani. Kérte, maradjak, vigyázzak a lakásra, mert sem a szovjet, sem a magyar egyenruha nem biztonságos az utcán, őt meg ne féltsem. Kimerülten jött haza, azt mondta, nagyon sok a halott. Legalább százan haltak meg a parlamentnél, és nagyon sok embert agyonvertek a városban, akiről azt gondolták, ávós. Három nap múlva elhallgattak a fegyverek. A magyarok reménykedtek, hogy béke lesz. Nem akartam elszomorítani őket, de tudtam, aki megcibálja az oroszlán bajszát, annak az előbb-utóbb leharapja a fejét.

Egyre kevesebb élelem volt a házban. A lakókban Anna tartotta a reményt. Mondta, ne aggódjanak, szerez élelmet a falujából. Féltek. Bármikor újra kezdődhet a harc. Ezzel mindenki tisztában volt. Az itt lakók, ha helyeselték is a forradalom követeléseit, inkább az óvóhelyre mentek, mint a barikádra.

Harmadikán reggel befutott az élelemmel megrakott teherautó a Bükkből. Segítettem lerakodni. Fáradt voltam, Anna boldog. Nem maradt szégyenben.

– Elcserélted az emberedet, ki ez a katona? – kérdezte a falubelije.

– Magyar ember, nem elég? – mondta somolyogva.

– Ha ilyen igyekvő, még ő is viheti az őrnagyi rangig, mint Puskás! – ugratta a sofőr.

– Ki az? – kérdeztem. Mindenki nevetésbe tört ki.

– Milyen magyar ez, Anna, a Marsról jön?

– Ezt nézd meg, katona! – lobogtatta meg előttem a *Népakarat*ot.

Két nappal ezelőtt én is olvastam a napilap első számát. A beköszöntő sorait megjegyeztem, mert a *Pravdá*ban sose találkoztam ilyen cikkel: „*Népakarat. A független magyar szakszervezetek lapja mindenszentekkor, a halottak ünnepén jelenik meg először. Első számunk: örök dicsőség a hősi halottaknak. Címünk: jelképes kötelezettségvállalás. Kötelezettségvállalás arra, hogy nem írunk le egyetlen szót, nem nyomtatunk ki egyetlen sort, amellyel ne a nép akaratának érvényesülését kívánnánk becsülettel szolgálni, amelyet ne adhatnánk tiszta szívvel a mártírok édesanyái, gyermekei kezébe. A nép akarata pedig az, hogy a magyar hazafiak véráldozata ne lett légyen hiábavaló, hogy Magyarország végre szabad, demokratikus, haladó, független ország, a magyar nép országa legyen.”* A november harmadikai lapszám pedig arról számolt be, hogy a Honvédot óriási örömmel fogadták Bécsben. Az osztrák fővárosban Puskást és Kocsist, az Aranycsapat két tagját összevissza csókolták, mert azt hitték mindkettőjükről, hogy elestek a szabadságharcban…

ANNA MESÉL

Anna azt mondta, maradhatok, meghúzhatom magam a kis pesti lakásban, de ha vele akarok menni, igyekezzek, a Bükkben el tud bújtatni. Ha szerencsénk van, még kijutunk a városból. Az utakat már lezárták. Befelé nem is engedtek senkit, de kifelé nem állítottak meg. Anna még fel-felkacagott, ha eszébe jutott, hogy nem tudtam, ki az a Puskás. Azzal védekeztem, igaz, hogy sokat beszélgettem a birkákkal Csecsenföldön, de erről nem volt szó. Felszálltam az autóra. Nincs nekem senkim Budapesten, legalább közelebb leszek Kárpátaljához.

Sikeresen kiértünk a fővárosból. Befele menni már csak a madárnak volt szabad, de estére végleg bezárult a gyűrű a főváros körül. Ahogy magunk mögött hagytuk az ellenőrzőpontokat, Anna mesélni kezdett az aranycsapatról, mert az egyik rokona látta őket:

„Gitta, a fiatal tanítónő a többi bámészkodótól egy kicsit távolabb állt a DEAC pálya nézőterén. Hullámos gesztenyebarna haját hátravetette, és lehunyt szemmel, mint a napraforgó sárgalángú tányérja követte a júliusi napot, pedig a zöld gyepen már nem az egyetemisták gyűrték egymást, hanem a sztárok, a magyar labdarúgó-válogatott legényei kergették a labdát. Néhányat már látott a filmhíradóban. Lantos, Szusza, Bozsik, Puskás... Készültek a holnapi meccsre. Az egész város lázban égett. Debrecen nagy napja, így írt róla a Néplap.

– Mért nem őket nézed, Gitta?– érintette meg a tanítónő vállát valaki.

– Láthatom még őket holnap is.

– Ez azt jelenti, eljössz a meccsre! – lelkesedett a vőlegénye.

– El... De el tudtam volna képzelni jobb születésnapot is... – mondta a lány.

Az egyik csatár ott bukott fel előttük.

– Na, Szusza már biztos nem fog holnap játszani: nem is tud lábra állni. Szerintem szalagszakadás, de lehet, hogy törés.

– Vagy egy hibás távdiagnózis – tette hozzá a lány, és belekarolt a vőlegényébe, hogy induljanak hazafelé, mert a fociból elég volt ennyi egy délutánra.

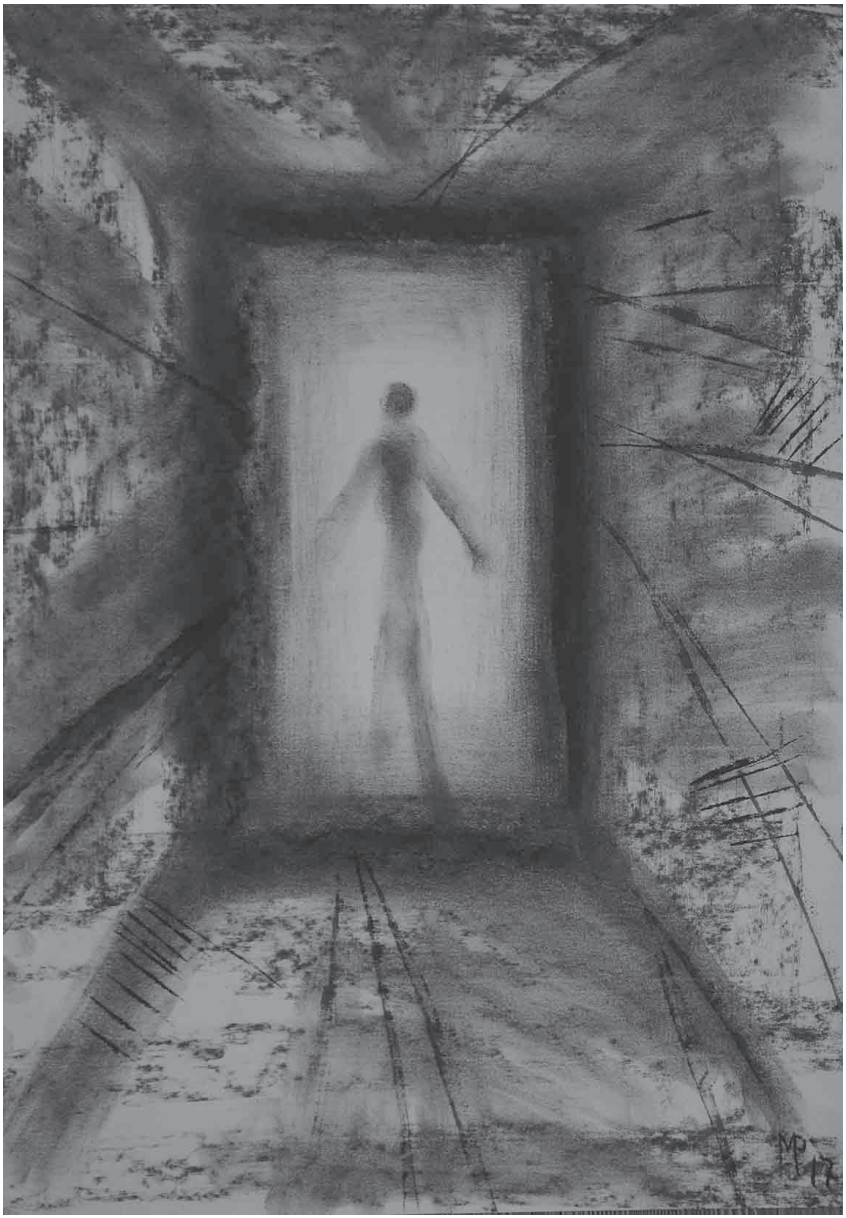

Eljött a mérkőzés napja. A felbukkanó napkorong megfürdette első sugarait a debreceni porban, majd lassan a magasba emelkedett, és onnan figyelte a cívis város színes forgatagát. Már délelőtt is a győzelem hetyke fuvallata lengte körül a járókelőket. A pályaudvaron egymást érték a szurkolókkal megrakott szerelvények. A bátrabbak villamossal indultak a Nagyerdőre, és a sárga járművön fürtökben lógtak az emberek. Az óvatosabbak gyalog vágtak neki a távnak. A fiatal tanítónő a stadion északi kapujánál várta a vőlegényét, de nem számolt ilyen tömegre. Istenem, csak megtalálják egymást. Aztán látta, hogy rendíthetetlenül áll a hömpölygő áradatban, mint egy jelzőoszlop. A kezében szőlőfürtnyi léggömb lebegett.

– Léggömböt árulsz?

– Nem, ezt neked hoztam.

– Micsodát?

– A léggömböt. Ez az én ajándékom. Huszonkét darab. Virág helyett. Minden esztendőért kapsz egy lufit. Boldog születésnapot!

– Nem vagy normális! Mit csináljak én ezzel?

– Először is fogjad, mert a tied, aztán minden magyar gólnál elereszthetsz egyet!.

Sodródtak a tömeggel. Mire a magyar és a lengyel himnusz hangfoszlányai átbuktak a Nagyerdő öreg tölgyfáinak lombkoronája felett, már egy tűt sem lehetett leejteni a stadionban. Gitta mosolyogva figyelte a szurkolókat. Nők alig voltak. A kezdés után nem sokkal már a lengyel kapuban táncolt a labda. Óriási ovváció tört ki a zsúfolt nézőtéren.

– Elengedjem? – kérdezte Gitta, de nem is várt feleletet, hanem útjára bocsátotta az egyik léggömböt, és a gázzal töltött vékony műanyag pillanatok alatt felemelkedett, hamarosan apró pontocskává zsugorodott az égen.

– Még egyet! Még egyet! – skandálta a tömeg ütemesen, és tanítónő úgy érezte, neki szól a biztatás, nem az arany lábú fiúknak. Nevetve küldte az első után a másodikat, harmadikat..., végül a nyolcadikat is. A stadionból mámorosan és jóllakottan távozott a tömeg. Sokáig éltette még a fiúkat. A délután folyamán elpusztítottak 6000 pohár sört, 8000 kisfröccsöt, 1500 süteményt, 5500 debreceni páros kolbászt és több mázsányi szemetet hagytak maguk mögött."

Azt is mondta Anna, akkor még nem lehetett tudni, hogy ilyen cudar világ lesz itt. A fiatalok összeházasodtak, de nem tartottak nagy lakodalmat, mert Gitta édesapját lecsukták. Kistarcsára került. Bánta, hogy olyan becsületes volt, bánta, hogy személyesen ment el az egri bíróság idézésére. A testvére a juhászát küldte maga helyett, a haja szála sem görbült, és a juhásznak

sem esett bántódása. A faluban is keringtek történetek, de csak egymás közt suttogva. Kicsi ország ez, nem kell ahhoz Szibéria, hogy eltűnjön egy-egy ember. Aztán Anna úgy döntött, mikor elhagytuk Hortot, hogy belekezd egy másik történetbe, mert nem csak Bükkben, hanem a Sárréten is nagy volt a nyomorúság:

„Dajka István díszes ostorával meglegyintette az ökrök tomporát. A szekér komótosan megindult. A bakon ülő feje hamarosan lekonyult, de fel-felizzó pipája jelezte, van még benne élet. – Nem kellene hadakozni ezzel a sok senkiházival – gondolta. – Milyen rendszer az, amely megszámolja a tyúk alatt a tojást, lesöpri a padlást aszály után?

Bántotta, hogy nagybátyja megfutamodott a kommunisták elől. Ráadásul ilyen profánul, hogy meghalt. Három éve örült volna az örökségnek, de most meg van átkozva a föld. Cselédfalu ez még mindig, ahol él. Kilenc holdjával módos embernek számított, és még ötöt igényelt a gróféból, ha már megadta az Isten, hogy gyarapodjék. Aztán az öregek is ráhagyták a maguk hat holdját, de az már túl volt a Bogárzón. Ehhez jött Dajka Áron hagyatéka a szomszéd faluban. Nem is lehet egy nap alatt körbejárni az új birtokot.

Mikor szegénységben éltek, sokan voltak, de boldogok. Most már van föld, de nincs, aki megművelje. Nagy volt a család, de megfogyatkoztak háborúban, betegségben. Nagyapjáék nyolcan, apjáék öten, ők már csak négyen voltak testvérek. Két fiú, két lány. Az öccse odamaradt az első világháborúban. Nem maradt utána senki. Neki három gyereke született. Gáborka, a középső nem érte meg a 12 esztendőt. Maradt Jánoska és Ági, a maradék, a legkisebb. A családi Bibliában számon tartják a fiúkat 18 esztendős kortól. Ő a negyedik a sorban. Istvánkának hívták a szülők attól fogva, hogy a testvére elesett a fronton, ahogy Jancsiból is Jánoska lett Gábor fiuk halálával, de a faluban szinte mindegy, hogy kit hogyan kereszteltek. Mindenkinek volt ragadványneve a faluban – „okos" Szabó, „kupec" Balogh, „nagy erejű" Bangó, „kis" Vigh –, csak neki nem. Már neki is van. „Kulák" Dajkának hívják. Most az állomásra vezényelte a jegyző. Nagy a házuk, csak ketten lakják, ezért két grófnő, egy bankár és egy Horthy-tiszt fog hozzájuk érkezni.

Neki nincsenek katonaélményei. Még gyerek volt mikor a cséplőgépben maradt három ujja. Jánoska viszont volt katona, és haza is jött. Pedig az őrmester azt mondta nekik, hogy a fronton megdöglik minden anyaszomorító.

– Mutassák meg az elfajzott székelyeknek, mi az igazi magyar virtus – ez volt a szavajárása. Sokszor elmondta ezt a katonáknak, de egyszer Holló Álmos honvéd kihúzta a csizmaszárból az arasznyi borotvaéles pengét, amellyel béke-

időben szalonnázni szokott, és torkon szúrta az őrmestert. Tudja meg, mi az a magyar virtus, meg a székely, mert szerinte egy és oszthatatlan. A hadnagy is embertelenül beszélt a fiúkkal, de együtt indultak haza, mikor reménytelenné vált az ellenállás. A hadnagy bement Váradon a vasútállomásra, de nem jött vissza. Jánoska várt rá egy fertályórát, aztán meg sem állt haláig. Sokat dolgozott itthon, amíg tehette. Most a Dunántúlon „segítik" az újjáépítést Fekete Ignáccal, aki megjárta Auschwitzot.

Ezek a gondolatok foglalkoztatták, mikor megérkezett a vasútállomásra. Biccentett a szekereken ülő nagygazdáknak. – Itt valami tévedés van – gondolta. – Mit keres közöttük? Ági majd segít. Ő jobban érti a világ dolgait. A csavargyárban kapott munkát. Pesten. Jól keres. Zsírt is küldött haza egy bödönnel, mert hallotta, hogy az otthonit lefoglalták.

– Zászlós úr, mikor érkezik a szerelvény? – kérdezte a legmokányabb rendőrtől.

Rögtön kioktatták: nincs már úr, csak elvtárs.

– Nincs István gazda se, csak büdös kulák – gondolta és kivetette szájából a pipát. Nem volt kedve tovább pöfékelni.

A gróf idején szűkösen, de megéltek. Az utóbbi években azonban egyre roszszabb lett a családnak. Várták a háború végét, aztán János fiukat haza, aztán a földosztást, aztán az első aratást a saját húsz holdon. Most várja a fiút, hogy visszatérjen, Ágit a csavargyárból és az osztályellenségeket, akik vonaton érkeznek.

A 424-es mozdony metsző sípolása megbolygatta a várakozókat. Fekete Ignácot még bedeszkázott marhavagonokban szállították el Váradról. A munkásokat már korszerű, de zsúfolt vonatpárok szállítják Biharkeresztesre, Nyíregyházára, Szegedre oda és vissza. Mégiscsak van fejlődés. Ági is ezen közlekedik, ha éppen erre jár. A most megálló fapados szerelvényeket viszont csak a Szentlélek tartja össze. A nép ellenségeinek az is jó. Velük úgy sem kell elszámolni. A pesti, budai otthonaikban már úgyis más lakik.

A városi népek lassan, körülményesen ereszkednek le a vonatról. A gazdák ordítoznak, ki hova jöjjön. Apró motyóval kapaszkodnak fel a szekerekre a riadt tekintetű emberek. István gazda nem mozdul. Lassan kiürül az állomás, a vonat továbbindul. Ott áll a két grófnő és a bankigazgató. A lefokozott tábornok egy bőrfotelben üldögél, ez minden poggyásza. A bankár idegesen topog, de aztán lemondóan legyint: – Ha menni kell, hát menni kell!

Egykedvűen felhajította kicsi kofferét a szekérre, és segített a két törékeny teremtésnek felkászálódni. A tábornok a fotelből figyelte a hadműveletet. Megemelték a fotellel együtt és fellendítették a szekérre. Az öreg úgy élvezi a repülést,

mint a gyerek. Derűsen néz szét a magasból. Elindulnak. A bankigazgató csak hümmög. Még reménykedett, hogy táviratilag visszarendelik, de nem lesz már sürgöny. Ugyan! Hova kézbesítenék? Mohay Kázmér úrnak a Sárrétre? Földes, Sáp, Torda, Rábé... Ki tudja, merre vannak a szép városi otthonokból kiköltöztetettek...

A faluba érve egy kastély mellett vitt el az útjuk. A düledező kerítésnél csak az egykori bástya van rosszabb állapotban, de már nem sokáig. Komótosan bontják a téglaépítményt. A segédmunkások szájában mezítlábas cigaretta fittyeg. Közömbösen nézik az idegeneket. Már megszokták.

A kastélynál balra fordulnak, aztán jobbra. Elhagyják az artézi kutat, ahol gyerekek bámulják meg őket. Egy ideig futnak a szekér mellett, aztán megcsihadnak.

István gazda begördül az udvarra, hogy ne legyenek annyira mindenki szeme előtt. De itt nincsenek titkok. Sorstársai – ahol korábban laktak – irigykedve néztek rá, mikor gyarapodott, de az ONCSA-sorra senkit sem költöztettek a fővárosból. A nagygazdák – a Pocos mellett – felkapaszkodott cselédnek tartották. Eddig. Talán a közös bűn, a föld szeretete és a házakba szállásolt idegenek közelebb hozzák egymáshoz a szomszédokat.

A tábornok ugrott le a szekérről elsőnek. Leemelte a foteljét és megindult a házba a verandán keresztül.

– Vitéz Rácz Ernő, kérem tisztelettel! – mutatkozott be határozottan és összecsapta bokáját a rémült Dajkáné Juliska előtt a konyhában, majd eltűnt a kisszobában. A bankigazgató a téliesített verandán vackolta be magát, a két grófnő az üres, ablaktalan gabonatárolóban kapott helyet. Nyitva hagyták az ajtót, hogy világos legyen. A vacsoránál nem szóltak, szinte alig ettek. Még a harmadik napon is hallgatagon, csendes részvéttel szemlélték egymást, mikor bekiáltott a postás:

– Távirat!

– Na, végre! – emelkedett fel a bankigazgató.

A gazda összerezzent. A távirat sose jelent jót. Ez is hivatalos helyről érkezett. Dajka János munkavégzés közben elhunyt, temetéséről haladéktalanul intézkedni kell.

Elővették a családi Bibliát. Az első oldalon Jánoska neve ötödik a sorban. Az ötödik Dajka. A családfáról letört egy ág. Ág? Még vessző se volt! A fűzfa ágát, ha leszúrják, gyökeret ereszt. Dajka Jánosnak nem volt ideje új ágat hoznia.

Van egy kis félretett pénzük, de a fiukat nem tudják hazahozatni. Messze van Taszár. Olyan messze, hogy azt se tudják, hol van. Azt mondják, Kaposvár

és Dombóvár között. Ági majd segít. Julis felmegy Pestig. Egyedül, bár még sose ült vonaton. István gazda a jószágokat nem tudja itt hagyni, és az idegeneket sem. Kora reggel indulnak a vasútállomásra, addig még van ideje. Hoz egy kis vesszőt, hogy legyen mivel dolgozni, ha beáll a tél. Nem a Mérgesig megy, ahol szomorúfüzek sorjáznak. Azok a fák, ott a kanális partján nem jók semmire, már ami a vesszejüket illeti. Az Óberettyó melletti vesszőért viszont érdemes két-három órát is gyalogolni. Ott vannak István gazda fái. Ha lehullott róluk a levél, lecsonkolja őket. Eltelik egy év, és a vessző megint jön. A vessző, az mindig jön. Ez az igazi élni akarás."

ELNÉMULT HARANGOK

Az ember tragédiájának nyolcadik színében Ádám Kepler alakjában jelenik meg, Évát pedig Borbálaként látjuk viszont. Együtt élnek Rudolf császár udvarában. Keplernek meg kell élnie valamiből. Hiába nagy tudós, kénytelen jósolni is, hogy pénzhez jusson. Minden vagyonát nagyravágyó feleségére költi. Álmában meglát egy új világot: a francia forradalom képe jelenik meg lelki szemei előtt. Azt írták erről a részről, hogy álom az álomban.

Így érzem magam én is. Alattam zakatol a vonat, és képzeletben egy teherautón zötykölődöm. Utazás egy utazásban. Ha apámnak a vér szaga befolyásolta az életét, akkor az én sorsomat utazások határozták meg.

Utazás az is, ha elhagyjuk a testünket, és képzeletben hazautazunk. Az álom is utazás. Húszévesen magyarul utaztam, ha lehunytam a szemem. A feleségem is mesélt az álmairól. Ő németül utazott. Ő se tudott oroszul gyerekkorában. Karon ülő gyerek volt, amikor 1941-ben elhagyták otthonukat a Volga mellett. Nem csak a családnak, az egész utcának, valamennyi németnek mennie kellett. Otthontalanságuk első éveit Kazahsztánban töltötték. Szülei fontosnak tartották a nyelvet. Én is.

Volt egy időszak az életemben, amikor oroszul szálltam fel a képzeletbeli vonatra. A naplómat is oroszul írom, mert magyarul nehezemre esik az írás. Akkor nagyon féltem magamtól, úgy éreztem, elloptak tőlem valamit. Mióta a lányom megszólalt magyarul, újra csak magyarul álmodom. Ezt nem tudták elvenni tőlem.

Anna nem csak szép volt, hanem jó volt az illata is. A belőle sugárzó fiatalság, az őszinte hite megfogott. Pedig lehet, hogy most vesztette el örökre a férjét. Azt mondta, két külön világ volt az övék, lévén ő református, a férje meg katolikus. A kommunistáknak nem számít, bár a hitet nem tudják kiölni az emberekből. Én hiszek az isteni gondviselésben, de nem jártam templomba soha. Talán akkor voltam utoljára, mikor a pap apám tudta nélkül megkeresztelt. A csecsenek kis imaszőnyegükre térdelve, napjában többször imád-

koztak Allahhoz, hiába tiltották. Még a párttitkár is. Azt mondták, Jézus próféta volt, ebben egyetértettünk. Egy Isten van, és mindegy, hogy milyen nyelven szólsz hozzá. Csak a hatalomnak nem mindegy.

„Visszaemlékeztem az oroszok bejövetelét követő évekre, amikor Sásváron kitört a vallásháború. A virágzónak mondott keletről pravoszláv pópák jöttek, akik a milícia támogatásával megszállták a görög katolikus templomot. A saját szememmel láttam, ahogy rabláncra verték a magyarokat, a görögkeleti vallásúakat és a jó Isten tudja, hová hurcolták őket…"

A szovjet állam csak az ortodox egyházat támogatta, és át akarták téríteni a görög katolikusokat pravoszláv hitre. A nyelvüket is el akarták venni. Az a pap, aki nem mutatott hajlandóságot arra, hogy megtagadja hitét, valamelyik lágerben végezte. Lelkükben azonban görög katolikusok maradtak, és ahol az anyanyelvi liturgia megmaradt, az egyet jelentett magyarságuk megtartásával.

Egert alig érintettük. Mikor elértük a város peremét, Felnémet felé fordultunk. Ott rátértünk a Bükkbe vezető útra. Két óra volt, mikor a faüzemnél jártunk, mert megszólalt a munka kezdetét jelző sípszó. A sofőr is megnyomta a dudát. Egy pillanatra megállt az üzem kapujánál, hogy a délelőtti műszak néhány dolgozójával szót váltson. Beláttam az udvarra. Hatalmas máglyákban, katonás rendben sorakoztak a felfűrészelt áruk, nem messze az egykori hordógyár épületeitől. Anna nagybátyja is itt dolgozik, de járnak ide Egerből és Maklárról is. Nem gondoltam, hogy pár évvel később magam is ilyen üzemben töltöm a mindennapjaimat. Igaz, nem önszántamból. Anna azt mondta, a hegyek közt találunk barlangokat, ahol meghúzhatom magamat. Ezek a magaslatok a Kárpátokhoz és a Kaukázus csúcsaihoz képest csak dombok. Az autó ennek ellenére nehezen birkózott meg az emelkedővel. Mikor felértünk a harmadik magaslat tetejére, Anna jelezte a sofőrnek, hogy itt megállhat. Harangoztak. Kérdően néztem Annára:

– Fél négy lesz öt perc múlva. Ekkor verték agyon a harangozót pár éve. Az új pap, aki nyáron érkezett a faluba, mindig meghúzza a harangot ebben az időben, már ameddig engedik. Hagyok itt elemózsiát. Nem messze van egy barlang, azt megmutatom, holnapután jövök. A harangozó történetét nincs már időm elmesélni. Egy hónappal ezelőtt legépeltem, itt hagyom. Ha valami baj van, szét kell tépned. Nem derülhet ki, hogy én írtam. Ennél kevesebbért is zártak már börtönbe embereket.

Nekem mondja, gondoltam. Bármennyire is kíváncsi voltam a harangozó történetére, csak másnap délelőtt tudtam elolvasni, mikor csupasz ágak fölé ért a nap:

„A lassan gomolygó felhőkben el-eltűnik a Dávid csillag. A harangozóban szétárad az együgyűek büszkesége. A jó gazda alapossággával szemléli az isteni hajlékot. Az északkeleti oldal órájának nagymutatója megindul lefelé. A harangozó lassan számol. Negyvenhat. A turbékoló galambok ez alatt tíz perccel vitték előrébb az időt. A földeken dolgozó parasztokat azonban nem lehet becsapni és a harangozót sem. Gyöngyösi János beletúr a zsebébe. Előveszi egyetlen kincsét, a horpadt fedelű ezüst zsebórát. Hunyorog. Szája hangtalanul mozog. Lassan megfejti, mennyi a pontos idő. Kihúzza magát, és hangosan odaszól a mellette terpeszkedő délutánnak: 'Van még negyvenhárom percem a harangozásig, ugye tudja?'

Nem vár választ. Ez a dolgok megszokott rendje. A délutánt és az estét magázza, a hajnalt és a reggelt – különösen, ha jó az idő – tegezi. Büszkén nézegeti az óráját a kocsmában is. Örül, ha megkérdezik: 'Honnan az órád, Gyönyörű?' Szereti, ha így nevezik. Mondja: 'A ruszkiktól, mert nekem adtak, de tőletek csak vettek.' Hamar Géza, akit korábban csak 'nyilasmisinek' hívtak, izgatónak találja ezt a beszédet, mióta osztálytudata kiteljesedett: 'Ne mondj ilyet az elvtársakról, Gyönyörű, hogy órát loptak!' A többi vendég nem szól, csak belebámul a poharába. Hamar Géza elszállna egy pofontól, de szalad a pártbizottságra vagy a kék paszományosokhoz, ha valami sérelem éri. Gyönyörű nem jön zavarba. Sorolja a károsultakat: 'Nagy Géza bácsi, Koroknai Béci, Bakonszegi Gyuri, a sánta Kocsis, Cs. Nagyék... Aztán a másik utcából Juli néni apósa.' Széltől cserzett vézna ujjait erősen marokba szorítja, úgy pattintgatja ki egyenként. Elfogy mind a tíz. Az öreg Móré nem bírja megállni, odaveti: 'Rúgd le a cipődet, Gyönyörű! Szükséged lesz a lábujjaidra is.' Füstös, olaj és pálinka szagú csend, aztán kirobbanó, fröcsögő nevetés. Hamar Géza idétlenül vigyorog, aztán kioldalog. Nem törődik vele a kutya se. Gyönyörű is szélesre húzza a száját, de nem érti az embereket. Az órát az orosz főhadnagytól kapta, mert megmutatta, hova telepítettek aknát a németek.

Gyönyörű a lassan gomolygó felhőkben el-eltűnő Dávid csillagot bámulja ismét. Szétárad benne az együgyűek büszkesége. Az északkeleti oldal órájának nagymutatója megindul lefelé. Számol... Negyvenhat! A turbékoló galambok ez alatt tíz perccel vitték vissza az időt. Gondterhelten kotorászik a zsebében. Előveszi egyetlen kincsét, a horpadt fedelű ezüst zsebórát. Szemei összeszűkülnek, ajkai hangtalanul mozognak. Lassan megfejti, mennyi a pontos idő. Kihúzza magát, és hangosan odaszól a mellette terpeszkedő délutánnak: 'Van még tizenhárom percem a harangozásig, ugye tudja?'

Nem vár választ, ez a dolgok rendje. Zsebre vágja az óráját, indul a toronyba. Ott alszik a harangok alatt. Megszokta őket néhány év alatt. A kicsinek egérhangja van. 1773-ban öntötték, ez tud a legtöbbet mesélni a faluról, a tűzvészekről, a koleráról, esküvőkről, keresztelőkről, temetésekről, örömökről és bánatokról. A nagyharang olyan, mint egy érett, termetes asszony széles szoknyában. Szereti átölelni, ha nem szól. Csak télen kell vigyáznia, mert könnyen odafagyhat az arca, ha nem elég óvatos. Még 1896-ban, a millennium évében adta össze az árát a falu. Akkor határozták el a presbiterek, hogy a harangállítás tiszteletére – minden nap négy órakor – meg kell húzni a harangokat. A háború idején a délutáni harangszó sokszor elmaradt, de mióta Gyönyörű a toronyban lakik, hozzá igazodnak a falusiak. Évek óta nincs háza. Először egy német tank gázolt a viskóján keresztül, aztán a maradékon az orosz. Az öreg református papot a' felszabadítók' agyonlőtték a csizmájáért, az új lelkész pedig befogadta az otthontalanná vált Gyöngyösit.

Azóta újra szól a harangszó, mint a bujdosó kurucok tárogatója: búsan, panaszosan – minden nap délután négy órakor. Már a járási párttitkár is szóvá tette, de a helybeliek tanácstalanok. Gyönyörűt méla derűje miatt együgyűnek tartják. Hiába mondják neki a tanácsnál, hogy küldik az otthonba: ő csak rázza a fejét és mosolyog.

Gyönyörű határozottan indul felfelé a torony poros, ódon, szúette lépcsőin. Alig lát valamit a félhomályban, de ismeri az utat, megjárta százszor, ezerszer. Nem hallja a turbékolást, már kezd megsüketülni. Hosszú szemű tengerit és kevés száraz borsót vet a szétszórt szemeken türelmetlenül topogó galamboknak.

Felegyenesedik. Úgy érzi, nincs egyedül. Hátulról hatalmasat suhintanak a tarkójára, a nagyharang mögül ketten jönnek feléje, és záporoznak az ütések. Alapos munkát végeznek a fejen, a veséken, a májon és a heréken. Összekucorodik. 'Csak az órámat ne – nyöszörgi –, mindjárt harangozni kell.' Meg se moccan, úgy állja a verést. Negyedóra múlva mind a három támadóját lerázza magáról. 'Engedjetek, harangozom kell, felébreszteni a falut!' Hiába. 'Halljátok, még mindig lázít! Rúgd szét a tökét, Géza, hamar, hamar! Nem lázít: félrebeszél!'

'Bim-bam, bim-bam!' Gyönyörű ordít a harang helyett.

Nagy felhőszemeit nyitogatja az égbolt: enyhül az idő. A megvert kulákok kék kötőjén már megalvadt a vér, Gyönyörűé sem folyik már. Erőtlenül markolja a vastag kötelet, annyi ereje sincs, hogy meghúzza. Lassan sötétedik.

Hol késel, János? Úgy hiányzik az a gyönyörű harangszó!"

Anna kétnaponta jött. Azt mondta, lassan minden visszatér a régi kerékvágásba. Apjának már üzentek, hogy vigye vissza a lovait a téeszbe, mert az közös. Közös, háborgott Anna, apám csak a sajátját hozta haza, azt is csak azért, mert már napok óta nem ettek.

Aztán egyszer csak nem jött, de nem is harangoztak délután. Tudtam, hogy baj van. Másnap reggel kutyaugatásra ébredtem. Itt is, ott is csaholást hallottam, mintha vadászatra készülnének. Nem vadászok voltak. Pufajkások.

„Bekerítettek. Próbáltam kisurranni a gyűrűből, de úgy lőttek rám, mint valami céltáblára. Persze, elfogtak és átadtak a szovjet hadbíróságnak. A Magyarországon állomásozó Déli Hadseregcsoport haditörvényszéke elé kerültem. A hadbíróság golyó általi halálra ítélt."

Itt találkoztam azzal a századparancsnokkal is, aki bevetés előtt lelőtte fiatal bajtársamat, mert vonakodott a parancsot teljesíteni. Őt nem a bíróság ítélte el, hanem egy fegyelmi bizottság tárgyalta az ügyét. Megállapították, hogy ha körültekintőbben jár el, el lehetett volna kerülni ezt a legszigorúbb büntetést. A parancsnok mentségére azt hozták fel, hogy a bajtársam nem volt fegyelmezett katona. A százados ezért öt nap szobafogságot kapott. Az ekkor elfogadott határozat többek közt előírta az alábbiakat: *„1. A szigorú alárendeltségi viszonyt és a parancs ingadozás nélküli teljesítését a teljes tiszti és tiszthelyettesi állomány előtt oktatás tárgyává kell tenni; az ellenőrzést és az ellenőrzés végrehajtását meg kell szervezni. 2. A parancsot a magasabb rendfokozatú tiszti állomány előtt ki kell hirdetni."*

Ez után döntöttek az én ügyemben. Nem hajtották végre rögtön az ítéletet. Egyike voltam annak a 860 fogolynak, akiket Ungvárra és Sztrijbe szállítottak. Azt nem mondhatom, hogy elítéltek, mert a foglyok többségénél hiányoztak a letartóztatáshoz szükséges dokumentumok. Több mint ötvenen még a 18 évet sem töltötte be.

A budapesti ipari iskola tanulói hálásak voltak a magyar szóért, mert nem értették, hogy mi zajlik körülöttük. Én Sztrijbe kerültem sok más rabtársammal együtt. Egyenlő elbánásban részesültünk: mindenkit kopaszra nyírtak. Nem a tetű miatt vagy azért, mert erre ez a divat, hanem hogy ne tudjunk megszökni. Ha valaki mégis megpróbálja, ne tudjon elvegyülni a civilek között. Mikor mindenkit elhelyeztek, eljött az én időm.

Kivégzésem helyszínéül az udvart választották, hogy mindenki lássa, mire számíthatnak azok, akik nem hajlandók idegen földön fegyvert fogni az ellenségre, akik mind *szvinyi* (disznók) és *magyarszki fasiszti* (magyar fasiszták).

Emlékszem arra a napra, amikor falhoz állítottak. Nem volt halálfélelmem. Bekötött szemmel álltam a kivégzőosztag előtt. Nem hóhéraim voltak ők, hanem a bajtársaim. A hat közül egy se kívánta a halálomat.

Nem tudom felidézni, hogy szólt a parancs: „Tűz!" vagy „Golyó a fejbe!"

„Emlékszem az eldördült lövésre, valami csattanásra a fejemben. Nem tudom, mi történt, s hogyan, de pár nap múlva egy világhírű moszkvai klinikán tértem magamhoz. Hogy hová kerültem, csak jóval később tudtam meg, de ez már egy másik történet."

„HAZÁDNAK RENDÜLETLENÜL…”

Bárhova utazol a nagyvilágban, mindenütt élnek magyarok. *„Szétszór a sors, mint szél a port.”* Nekem is voltak váratlan találkozásaim a Szovjetunióban.

A lányomat magyar orvos segítette a világra Krasznojarszkban. Sokat köszönhetek neki. A sorsa, mint az enyém: fordulatos. Megismerkedésünk után tartalmas könyveket adott a kezembe. Elolvastam valamennyit. A magamfajta vadon nőtt, egyszerű parasztgyerek nem jutott volna ilyen olvasmányokhoz soha. A küzdelem az életben maradásért lekötötte minden erőmet. Nem volt időm könyvtárba járni. Olvasni magyarul szerettem, írni mégis oroszul írok. Én öntudatlanul utaztam a fejemben egy golyóval. *„Az emberek rosszul mérik az időt – egyetlen mérték van, az átélés sebessége.” „Halálom pillanata éppen olyan jelen pillanat lesz majd, mint a mostani, mikor meghökkenve próbálom összeszedni magam – az is a jelenben fog lejátszódni, nem a jövőben, ahogy önmegnyugtatásomra elhitettem magammal.”*

Nem tudok pontosan visszaemlékezni néhány napra, hétre az életemből. Nem tudom eldönteni, ezeket az emlékképeket én raktam össze mások elbeszéléseiből, vagy tényleg lehetséges kívülről szemlélni saját magunkat, ha a lélek elhagyja a testet.

Kétszer éreztem ezt. Mind a két alkalommal a halál mezsgyéjén jártam. Mikor a kivégzőosztag rám lőtt, elsötétült előttem minden. A hat golyóból egyik sem végzett velem. Golyó a fejbe! Egy.

A börtönorvos nem engedélyezte a kontroll kivégzést, repülőgépen szállítottak Moszkvába. A fejemből kioperálták a golyót, de nem tudom melyik klinikán. Mikor lábadozni kezdtem – három hónap elteltével –, egy bolondokházában találtam magamat. Egyszer pedig majdnem megfagytam.

A bolond kiszámíthatatlan, viselkedésében követhetetlen. A bolond az átlagostól eltérően viselkedik. A bolondot addig ütik, míg meg nem gyógyul. Az első tébolydák megjelenéséig népi gyógymódokkal kezelték az őrülteket, voltak, akiket dologházakban foglalkoztattak.

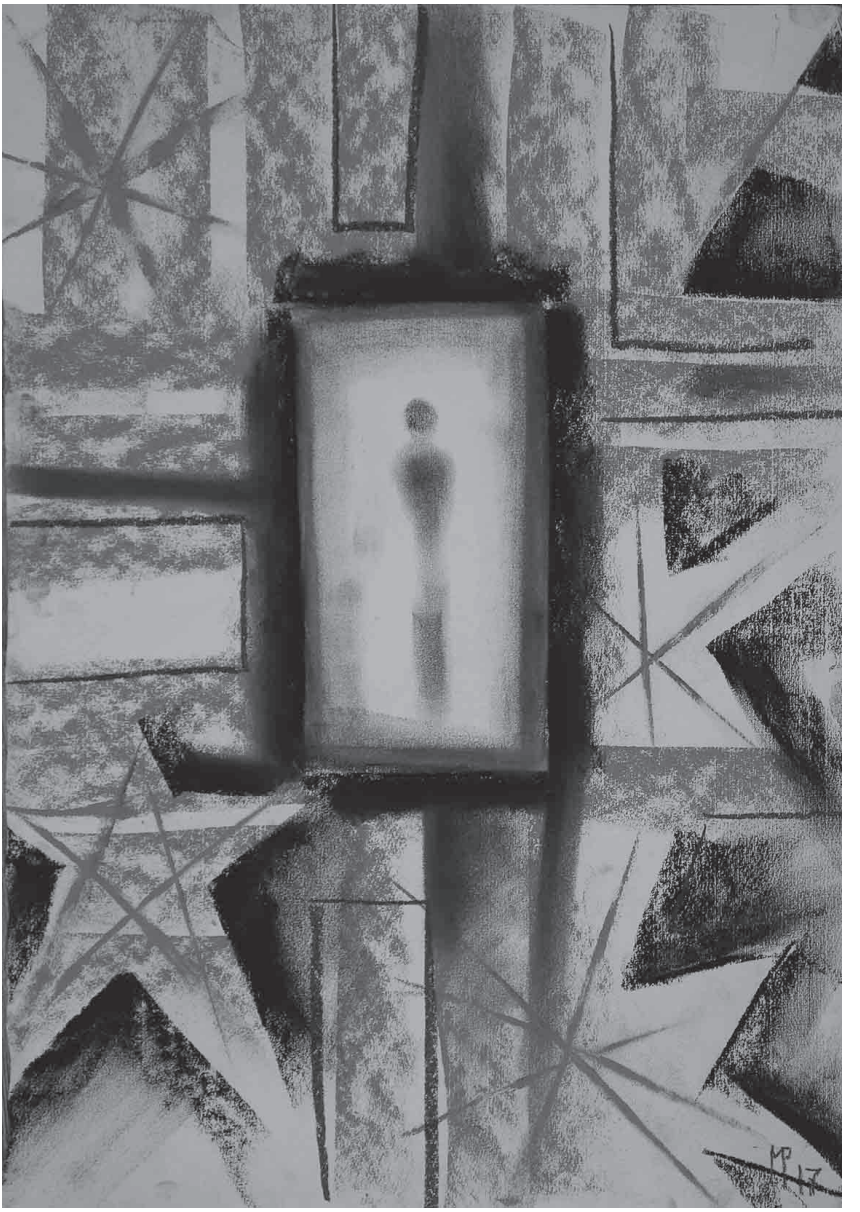

A helyzet nem sokat változott. Tébolydák helyett pszichiátriai intézetek működnek, a dologházakat felváltották a kényszermunka-táborok. Az egyik a bolondokháza, a másik a láger. Lenin kiemelten támogatta Pavlov kutatásait, és a Nobel-díjas tudós művei díszkiadásokban jelentek meg. Aztán az 1950-es évek elején Sztálin elrendelte, a pszichiátria kizárólag Pavlov tanain alapulhat. A *generalisszimusz* szerette, ha könyvvel és ceruzával a kezében ábrázolják. Jóságosnak és műveltnek szeretett volna látszani. Sztálin szerint *„Semmiféle tudomány nem fejlődhet és nem érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül"*

Így volt ez az életben is. Nem kellett ahhoz Sztálin, hogy megkérdőjelezzék a véleményed. Sőt! A politikai pszichiátria Sztálin halála után jelent meg. A békés egymás mellett élésben így váltunk a belső politikai változások legfontosabb szereplőjévé. Az erőszakos, megfélemlítő, azonnali szankciókat felváltotta a megelőzés. Vétettem a törvények ellen, ez igaz, de szerettem volna tudni, meddig leszek bezárva. Ebben a rendszerben mind halálra vagyunk ítélve. Az orvos és a beteg is az intézet foglya, és a rabtartó is rab saját hazájában. Féltem, félek, jön egyszer majd valaki, és végrehajtja rajtam a halálos ítéletet. Ungváron meséltek egy apró termetű nőről, Maruszjáról, aki legalább ötven embert lőtt fejbe a KGB börtönében. Én akkor már sok verésen voltam túl katonaként, de butaságnak tartottam az egészet. Ostoba fecsegésnek. Most már elhiszem. Lehet, azért vagyok itt. A megbízhatatlanok gyűjtőhelyén.

A zárt osztályon sokan voltak, akik kivándorlási kérelmet adtak be. Akik nem megfelelően nyilatkoztak politikusokról, vagy a kommunizmus dicsőséges eljöveteléről. A kórlap szerint lappangó skizofréniában szenvedtek. A professzor szerint igaza van Hruscsov elvtársnak: *aki kritizálja a szovjet szocialista rendszert, az bolond.* A zárt osztályon a betegnek nagy adagokban adtak Haloperidolt. Ha nem akarta lenyelni, kényszerítették rá. Ez a gyógyszer a központi idegrendszerre hat, de aki nem beteg, azon egy idő után furcsa tünetetek jelentkeznek. Mozgása lelassul, járása bizonytalanná válik. A naplómban így emlékeztem ezekre a napokra:

„A kórházban jókat beszélgettem a 'bolondokkal', akik bölcsen azt mondták: 'Ha eddig normális voltál, mostantól dilisnek kell lenned.' A szavak értelmét hamarosan megérthettem. Másnap felvittek a második szintre. Ott volt a női osztály. Kivételeztek velem, mert a nők számára rendkívüli kezelések voltak előírva. A férfiak ugyanis sokkal gyávábbak és hamarabb megnyílnak a kínzóik előtt, mint a nők. A fejemre húztak egy fazékszerű szerkezetet, amiből drótok

álltak ki. Ez volt az elektromos fazéknak nevezett agymosó. Amikor bekapcsolták az áramot, villámütésként cikázott át rajtam a halál érzete. Majd újabb kapcsolás történhetett, mert a következő percben már nagyon is élőnek éreztem magam. Ez a kezelés, amit a többiek csak agymosásnak neveztek, mindennap megismétlődött. 'A lelkedet akarják', mondták sorstársaim. Csakhogy az én lelkem valahol mélyen elrejtőzött, nem tudták megkaparintani."

Elektrosokk-kezelés?! Inkább a KGB-s kínzási módszerek.

Az idő összefolyt. Sok emberrel beszéltem, akik eltűntek a semmiben. *„A fekete lyuk egy nem létező égitest..."* Ne írj alá semmit! Aki aláírt, azt nem láttuk többet soha. Egynek sem tudom felidézni az arcát, aki elment. Egyre emlékezem, de ő nem írt alá soha. Évek óta itt lehetett. Beszéltem hozzá, de csak nézett maga elé. Mondta, hogy katona volt. Aztán említette Szibériát is. Kérdeztem, hogy került oda, de csak azt hajtogatta mindig: katona voltam. Arra nem is gondoltam, hogy nem beszél oroszul. Kiszámoltam, hány éves lehet. 40. Az apja most így nézhet ki. Öregember. Pedig nem tették fejére az agymosót. Nem írt alá semmit. A kertben kapott munkát, és nem szólt senkihez. Nem tudott, és nem akart. Egyszer elejtettem a tálcámat az ebéddel együtt. Nem szokásom, de elkáromkodtam magam. Magyarul. Kikerekedett a szeme, és nagyon furcsán nézett rám. Mikor eltűntem a folyosó végén, még akkor is a hátamon éreztem különös tekintetét. Másnap elszállítottak. Az indulás előtt a kezembe csúsztatott egy fecnit. Csak a vagonban tudtam elolvasni, hogy mit írt: *„Hazádnak rendületlenül. Légy híve, ó magyar..."* Megdöbbentem. Míg ott voltam, egyszer se szólt hozzám magyarul.

Nem tudom, hány hónapig vagy évig gyötörtek az agymosóval, végül megunták. 1959. november 10-én a Mordvin Autonóm Köztársaság egyik lágerébe kerültem. Ott már voltak magyarok is. Azonnal körbefogtak és a magyarországi eseményekről faggattak. Lelkesen meséltem az otthoni szabadságharcról, már amire emlékeztem. Valaki feljelentett. *„Rám fogták, hogy fellázítottam a rabokat, és rá akartam bírni őket az őrség lefegyverzésére. A csapattal pedig Moszkva ellen vonultam volna. Ez persze abszurd kitaláció volt. A lázadás szításának vádja csakis fogvatartóim műve lehetett, mert ezt követően sokkal lelkesebben láttak hozzá a kínzásomhoz. Gúzsba kötöztek és fogolytársaim gyűrűjében a földre löktek. Azokat, akik megsajnáltak és megpróbáltak megitatni, vagy csak szóltak hozzám, kegyetlenül megverték."*

A lágerben fafeldolgozó üzem működött. Teljesen legyengülten érkeztem a táborba, és csak fokozatosan nyertem vissza az erőmet. Széldeszkát raktunk máglyába. Ugyanúgy, ahogy Felnémeten láttam. Nem volt nehéz munka, ha-

marosan megerősödtem. Beállítottak a gatter mellé. Elismerően veregették a vállam. Látták, bírom a tempót, és megbirkózom a nálam nagyobb rönkökkel is. A láger focicsapatába azonban nem válogattak be. Biztos a két bal lábam miatt. 1956 óta azonban én is tudom, milyen játék a futball, és ki az a Puskás Öcsi.

Tíz éve dolgoztam már, s nem volt velem baj. Megtanultam hallgatni. Az első esztendők kínzásai nyomot hagytak a testemen. Minden évben november 10-én megkérdeztem a parancsnokot, meddig leszek bezárva. Egy évben csak egyszer kérdeztem. Mindig tisztességesen és őszintén válaszolta, hogy „nem tudom." Ő jó rabtartó, még mindig a helyén van. Én pedig jó magaviseletű fogoly voltam. Nem panaszkodott az elöljáróinak, hogy szeretne jobb helyre kerülni, mert tudta, ennél van sokkal rosszabb is. Ki szeretne a sarkkörön túl szolgálatot teljesíteni? Senki! Az nem családnak való.

Az egyik november 10-én személyesen keresett fel, munka közben jött oda hozzám. Azt mondta, a hónap végén kapok egy hetet, hazamehetek a szülőfalumba, de ne éljek vissza a bizalmával, ne csináljak hülyeséget, mert ebből az országból nem lehet megszökni. A föld alól is előkerítenek, ha megpróbálok eltűnni.

19-én indultam. A tehervagon, amivel a rönkfát hozták, fűrészelt árut vitt Kijevbe. Megengedték, hogy meghúzzam magamat az egyik vagonban.

Lassan haladtunk, sokszor órákat vesztegeltünk a nyílt pályán. A piros dízel lomhán, ráérősen birkózott nagy terhével, a végeláthatatlan rakománnyal. Hosszú időbe telt, mire egy-egy leállás után újra felgyorsult. Hiába mentem tovább személyvonattal, Lembergig is egy napig tartott az út. Itt lett volna társaságom, de igazoltattak. Sokáig nézegették a papírjaimat, aztán minden kérdés nélkül visszaadták. A többiek elhúzódtak tőlem. Nem is bántam. Egy kicsit egyedül maradtam az emlékeimmel. Már megint az utazásaim jártak az eszemben utazás közben!

Aztán számba vettem, kit találok otthon. 1944-ben a három napos munkabehívás több évig is eltartott. Már aki túlélte. A becsapottak fele se jött vissza. Bizakodtak. Csak három nap, és jövünk! Emlékszem az arcukra. Az integető asszonyokra. Már alig maradt magyar a faluban, mikor Csecsenföldre kerültem. A temetőben még többségben voltunk. Eszembe jutott a kis papírfecni, amit a bolondokházában kaptam: *„Hazádnak rendületlenül. Légy híve, ó magyar..."*

Milyen hazának? Csehszlovákiának, ahol születtem, a Magyar Királyságnak, ahol iskoláimat kezdtem, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságnak, ahol befejeztem az iskoláimat, rövid és dicstelen katonai szolgálatomat, vagy

Ukrajnának, ahova most utazom? Szeretnék már Lembergbe érni. A vonattal és a képzeletemben is. Tájhazámnak, Kárpátaljának rendületlenül híve vagyok, pedig nincs más, amit kaptam tőle, csak a nyelv. Tudok-e beszélni valakivel magyarul tizenkét év után? Katonakoromban egyszer kerestem bátyámat a faluban, de nem találtam otthon.

Lembergtől szerencsére nem volt akadály, virradatkor megérkeztem Nagyszőlősre. Innen gyalog mentem a falumba, örültem, hogy újra látom a Tiszát. Ez legalább nem változott, maga az öröklét.

Úgy éreztem, nem vagyok egyedül: figyelik minden lépésem. Eleinte nem láttam senkit, aztán feltűnt egy egyenruhás, komótosan jött utánam. Nem igazoltatott. Tudta, ki vagyok, a hírem már megelőzött. Ha megálltam, ő is megállt.

A bátyám háza előtt kiáltozni kezdtem. Nem jött ki senki, csak a kutyája vicsorgott a kerítésnél, mert idegen voltam. A szomszédasszony oroszul kiáltotta, hogy János nincs itthon. Kétségbeesetten ordítottam tovább. Tört magyarsággal kérdezte, én vagyok-e József. Erre elhallgattam. Azt mondta, várjak, de nem hívott beljebb. Félt. Aztán hozta a tárcát apám irataival, a születési anyakönyvekkel, néhány kivágott újságcikkel. „Ezt neked!" Egy vászonkendőben kenyeret és szál kolbászt hozott, fél literes üvegben vodkát, mondván: hideg lesz. Egy kis víznek jobban örültem volna. „János karácsonykor jön, de most menj, mert figyel a rendőr – noszogatott. Megértettem a félelmét, de még mindig a másik irányba indultam, nem a vasútállomás felé.

A temetőben először anyám sírját kerestem fel. Aztán megtaláltam apám sírját, abban nyugszik nagyanyám is. Három évvel előzte meg apámat. Akkor halt meg, mikor kijöttem a bolondokházából. Lehet, hogy úgy érezte, túl vagyok már a nehezén, nyugodtan meghalhat.

Hogy mi lett a mostohámmal? Nem is érdekelt! Ha hazát cserélsz, szívet is? Nincs házam, nincs hazám? Szívem van, szemem, szám, fülem és kezem. Nyelvemmel ízlelek, beszélek. Nyelveket öltök egymásba. Többet is. Oroszul és magyarul csörgedeztek a szavak, akár a patak, amelynek ágyában fényesre koptak a kövek. Kerekre, tojásdad alakúra, hosszúkásra, laposra. Sziklákból kavicsok a Tisza mentén, elhagyott zsidó temetőben megdőlt sírokra helyezett emlékmorzsák. Holt anyag a halottaknak.

Beláttam, itt nem maradhatok. A rendőr a temetőbe nem jött utánam, de megvárt. Tisztes távolból követett, egészen a falu végéig. Mikor látta, hogy Nagyszőlősnek megyek, megfordult. Tempós léptekben haladt visszafele, míg el nem nyelte a messzeség. Tudtam inni az állomáson, és megengedték, hogy

felszálljak a vonatra, de csak hajnalban indult tovább. Féltem, nem tudom tartani a szavam, és nem járom meg egy hét alatt az utat.

Északon sötét felhők gyülekeztek, Kijevben már szárközépig ért a hó. Nem emlékeztem ilyen novemberi ítéletidőre. A tehervonat éjszaka indult. Arra gondoltam, nem megyek el a potymai vasútállomásig, mert ott gyakran napokig vesztegel a vonat. Leugrottam korábban, mert arra számítottam, így hamarabb a táborba érek.

Azzal nem számoltam, hogy elgémberedett tagjaim nem fognak engedelmeskedni. Hirtelen forogni kezdett előttem az erdő. Láttam a felső világot, és megnyílt az alsó világ is. Hívott mind a kettő. Elvágódtam. Elvesztettem az eszméletemet. Azután betemetett a hó.

Mozdulni se bírtam, mikor rám találtak. Hangokra emlékszem, és egy jóságos tekintetre. Aztán fázni kezdtem. Megszabadítottak a ruháimtól és tetőtől talpig bekentek zsírral. Éreztem, hogy nemezbe csavarnak. A hosszú szálú gyapjú teljesen rám tapadt. Csecsenföldön is szerettem ilyennel takarózni, ha beköszöntött a fagy. Kezdett visszatérni belém az élet, de mire kinyitottam volna a szemem, újra elájultam.

NAP VÖRÖSLIK A KRÉTARAJZON

Most a vonaton riadtam fel, akkor egy házban ébredtem. Két napja voltam eszméletlen. Egy napig kint hagytak a hóban, hogy ne egyből hozzanak be a melegre.

A nemez, a zsír és a tej szaga régi emlékeket ébresztett bennem. A háziak mordvinok voltak, a jóságos arcú Magda pedig egy Volga menti német, akinek itt volt a kijelölt lakhelye. Beszédfoszlányokra emlékszem, mintha a parancsok hangját hallottam volna. Azt mondta Magdának: nem tehet semmit. lassan lejár a 15 éves büntetésem, de december elején Krasznojarszkban kell jelentkeznem, innen visznek tovább.

Magda kérlelte, adjon egy kis haladékot, mert bele fogok halni az utazásba. A parancsnok azt mondta, ez nem lehetséges, eddig is túl messzire ment. Erre Magda kijelentette, akkor elkísér. Itt is figyelik minden lépését, ott is fogják. Neki itt már nincs senkije, mindenki meghalt a családból.

A parancsnok szánakozva nézte: *„Na látja, ezt el tudom intézni. De tudja, mit jelent Szibériában a száműzetés? Kijelölnek egy helyet a tajgában, és ott kell magunknak hajlékot építeni, ellátásunkról gondoskodni. A biztonsági szervek gondoskodni fognak, hogy legyen munkájuk. A kijelölt helyet nem hagyhatják el, mert az szökésnek számít és börtön jár érte."*

Magdát nem lehetett eltántorítani. Mikor felébredtem, rám mosolygott.

Reggel elindultunk. Nagyon hálás voltam, hogy elkísér. Nélküle Moszkváig se bírtam volna ki az utat. Négy napig tartott az út. A vasútállomáson nem volt időnk szétnézni, mert betuszkoltak egy gépkocsiba. Három napig zötykölődtünk úttalan utakon. Az út végén a fák koronája már nem alkotott összefüggő tetőt. A hó alatt moha borította a talajt. Sok az örökzöld és a lombját hullató vörösfenyő. Nekem a fenyők közül a luc volt a legkedvesebb. Régi otthonom égbenyúló távoli hegyeire emlékeztetett. Megálltunk egy lakatlan kalyibánál, amiben egy kis vaskályha állt. Nem adtak külön munkát, azt mondták, rendezkedjünk be, érjük meg a tavaszt, mert a kunyhó előző

lakói nem sokáig bírták. Az épülettől nem messze apró halmok emelkedtek, olyan volt, mint egy kisebb temető. Mindig érkezett valaki, de soha senki nem tért vissza innen. Nem tudott róla beszámolni, milyen volt itt az élet.

Babkonzervet és lisztet kaptunk, a többit ránk bízták. Magunkra hagytak. A torkom begyulladt, nem tudtam nyelni. Gyógyszer nem volt, a legközelebbi lakott település kétnapi járóföldre. Se inni, se enni nem tudtam három napig. Kínomban jeget szopogattam, hogy enyhítse a fájdalmamat. Használt. Mikor már újra tudtam nyelni, Magda minden reggel megitatott velem egy csésze főzetet, amit a luc tűleveléből készített. Nem messze volt egy tó, odajártam vízért. A vízhordás napján fel kellett verni a jeget. Három-négy napra elegendő vizet vittem ilyenkor az egyre barátságosabbá váló kunyhónkba. Szerencsére találtunk egy hordót és a vízhordáshoz használható vödröt. Ahogy elkészült a lék, egy pillanatra belemártottam a nemezcsizmát, és mire megmerítettem a vödröket, a nemezen vékony jégréteg keletkezett, így nem ázott át a lábbeli. Rájöttem, ha figyelmes vagyok a léknél puszta kézzel is meg tudom fogni a csukákat. Egy kicsit visszahozta a gyerekkoromat, mikor a Tisza meredek partján megfogtuk a padmalyokban megbúvó halakat. De mennyire más volt az a nyári halfogás, mint a mostani!

Magda behozott a kunyhóba egy kis fenyőfát. Teljesen elvesztettem az időérzékemet, Nem tudtam, hogy már karácsony este van. A mohakoszorún meggyújtotta a faggyúgyertyát. Nyírfakéregből karácsonyfadíszeket, vacsorára pedig halat készített.

Mikor fellobbant a gyertya lángja, énekelni kezdett: „*O Tannenbaum, o Tannenbaum, / wie treu sind deine Blätter! / Du grünst nicht nur zur Sommerzeit, / nein, auch im Winter, wenn es schneit. / O Tannenbaum, o Tannenbaum, wie treu sind deine Blätter!*”

Soha nem imádkoztam, de most hálát mondtam az Istennek, hogy összesodort a sors ezzel a német asszonnyal, akit szintén politikai okokból hurcoltak el. Őt is, engem is fasisztának neveztek az őreink. Ő lett a feleségem, ő, aki megosztotta velem a rabság és a számkivetettség keserű kenyerét.

Március végén meglátogattak. Megnézték, hogy rendezkedtünk be. Látták, milyen szépen belaktuk a kunyhót, és nem kerülte el a figyelmüket Magda domborodó hasa sem. Kértük, tegyék lehetővé, hogy összeházasodhassunk. Krasznojarszk mellé helyeztek minket. Itt már hat óra gyaloglás után találkozhattunk emberekkel. Ez akkor is jó volt, ha ők a rabtartóink voltak. Hetente egyszer kellett jelentkeznem náluk. Ugyanabban a faluban élt egy orvos is. Nagyon jó orvos volt. A belügyi tisztek nem engedték, hogy

elvezényeljék. Úgy voltak ezzel, ha már itt szolgálnak az Isten háta mögött, legalább a család legyen biztonságban, ilyen doktor még városon sincs. Velük tudtam beszélni magyarul. Nagy könyvtáruk volt. A felesége munkácsi lány, szívesen fogadott minket. Kérdezte, nem gyötör-e a honvágy, mert ő nagyon szenved. Nekem csak a Tisza hiányzott a maga titokzatosságával, a kérészek tavaszi táncával. A kérészek néhány óráig, legfeljebb pár napig élnek. A párzás után az elpusztult kérészek tömegesen hevernek a víz felszínén. Azt mondta erre az orvos: a kérészek testék megették a halak, a háború után szanaszét heverő halottak pedig tömegsírokban végezték. Tömegével haltak a harctéren, a lakóhelyükön, a koncentrációs táborokban és a lágerekben. Aztán az emberek elfelejtik az öldöklést, és minden kezdődik elölről. Itt nem mérgezzük a közéletet, de életben tart a rendszer. Minden ember élete egy regény, még én is lehetek regényhős. Az új barátunknak kalandos élete volt. Édesanyja reverzálist adott, mert szerette volna, ha továbbtanul. Az elemiben tót gyerekekkel együttjátszva nőtt fel, így nem csak magyarul, hanem szlovákul is megtanult. Egyszer nyert egy ötpengős pályadíjat, a tanító mondta a szüleinek, ha tudják, taníttassák. Édesapja egyedülálló cipészmester volt, segédek nélkül dolgozott. Áthelyezte a műhelyét Debrecenbe, a Lisznyai utcába. Édesanyja varrónő, aki mindent elkövetett, hogy a legjobb iskolába járjanak a gyerekek. A piaristáknál tanult. Az irodalommal kezdett foglalkozni, de a kíváncsiság az orvosi pálya felé terelte. Küldött be verseket az *Új Idők*be. Nem a saját nevét írta oda, hanem azt, hogy Felhő András. Mindig is szeretett más bőrébe bújni. Megmutatta *Január* című versét, nekem tetszett, akár itt, Krasznojarszkban is írhatta volna:

Jéghályogos, nyitott, meredt szem
a kíntól megdermedt folyó.
Békéltető, fehér kezével
Most fogja le puhán a hó.

Varjak gyűrött, fekete leplét
Szürke égig lebbenti a szél;
A Nap vöröslik csak a krétarajzon,
Más minden szürke, fekete, fehér.

Az 1944-es mozgalmas év volt. Magyarországot megszállták a németek, majd elkezdődött a zsidók deportálása. Ami Lengyelországban öt esztendő

alatt ment végbe, arra Magyarországon négy hónap is elég volt. Amikor elvégezte a harmadik évfolyamot, behívták frontszolgálatra.

Erdélybe vezényelték, Gyergyótölgyesre. Felvették a harcot a ruszkikkal. Több mint egy hétig tartották magukat, de tíz nap után a tisztikar visszavonulást vezényelt. Megint egy hét harc, és állandó figyelem. Idegőrlő.

Egyszer önkéntes felderítőket kerestek. Nem jelentkezett senki, elvállalta. Egy tiszthelyettessel kilenc kilométerre hatoltak be ellenséges területre. Sikeresen visszatértek, előléptették szakaszvezetőnek. Azt mondták, kitüntetik, de erre már nem került sor, mert az oroszok bekerítették az alakulatot. A tisztikarból csak két tiszt esett szovjet fogságba a legénységgel. Mentették az irhájukat.

Orvos már nem volt velük, csak ő, a medikus. Az oroszok lefegyverezték, menetoszlopba vezényelték őket. A gyalogság ötösével elöl, a két tiszt hátul. Összeterelték őket. A katonák oroszul vezényeltek: dole – puska, duroly – fegyver le.

Elég sokat értett, de nem szólt. Utána oroszul jött az újabb felszólítás: bicska, gyűrű, óra, borotva, aranyóra, aranylánc, pénz. Mindenféle pénz: magyar pengő, román lej, német márka.

A fegyvereket egy katonapokrócra helyezték. Minden mást a másik pokrócra. Ezek után elhangzott: cigaretta, dózni, zsebkendő, nyakkendő. A tisztek vállapja is lekerült. Ezután következtek a lábbelik: a csizmát egyszerűen felhúzták a lábukra, a foglyok meg felvették az oroszok viseltes lábbelijét, mert nem akartak mezítláb masírozni. A menetoszlop dobtáras géppisztolyt szorongató őröktől körülvéve elindult a romániai gyűjtőlágerbe. A sorból még félrelépni se volt szabad. Ha valaki kidőlt, és nem emelték fel, agyonlőtték. Nem menetelés volt az. Vánszorgás – étlen-szomjan, rogyadozó térddel a lágerbe.

Úgy látszik, láger és láger között is van különbség. A háború után volt, aki még többet nélkülözött, mint mi, aki később haraptunk bele a fogság komiszkenyerébe.

Két hétig voltak összezsúfolva a gyűjtőlágerben. Drótkerítéssel körülzárva, a sarkokban magas őrtornyokkal körbevéve. A kerítést nem volt szabad megközelíteni, az őr azonnal lőtt. Mindennap kaptak enni. A száraz borsóból készült sótlan, sűrű főzeléknek íze nem volt, de ha megették, legalább felfújta a hasukat és nem éreztek éhséget. 3–4 ember kapott egy kiló barna kenyeret. Összezárva egy csomó éhező, szerencsétlen ember. Eleinte úgy volt, hogy aki kapta, marta, vagyis aki ügyesebb vagy erősebb volt, annak több jutott. Később igazságosan elosztottak egymás között mindent. Nem volt

rang. Mindenki élni és enni akart. Majdnem mindenki. Volt egy „brácsos" Nagyváradról. Csak két napig muzsikálhatott, mert a parancsnok összetörte a hangszerét. Ezután már hallani sem lehetett a szavát, mindig cigarettázott. Még a kenyerét is elcserélte dohányra. Elfüstölte az életét.

Elfogyott a bab. Elfogyott minden. Román asszonyok jöttek a táborba, felajánlani egy kis elemózsiát. Egy öreg néni, akit talán a fiára vagy férjére emlékeztette a fiatal medikus, egészen közel ment hozzá, meg is tapogatta. Valamit mormolt románul és hányta magára a keresztet. Éppen akkor osztották ki részükre a krumplilevest. Az asszonyok belenéztek a kondérba. Látták, hogy a sáros lében alig úszkál krumpli, legfeljebb a héja. Nekitámadtak a tisztnek, hogy az állatoknak is megmossák a krumplit, mielőtt eléjük vetik. A tiszt szerint nem érdemlik meg ezt sem.

Négy hét múlva, csípős hajnali hidegben ötösével menetoszlopba sorakoztak. Senki se tudta, hová mennek: haza vagy Szibériába. Egy hadifogoly nem kérdez, egy hadifogoly nem pofázik. Csak arra vigyáztak, ki ne dőljenek a sorból. Jézusnak is ilyen lehetett az útja a Golgotán. Itt is mindenki a saját keresztjét cipelte, majd összeroskadt a súlya alatt. Volt, aki köpködte őket, volt, aki kenyeret dobott közéjük.

Tehervagonokra rakták őket. A 15 tonnásba 45, a 20 tonnásba 90 főt zsúfoltak be. Valósággal bepréselték őket.

Összefolytak a napok és az éjszakák. Hó borította a tájat, dombos vidékre érkeztek. Krasznij Lucs!

Ilyen volt a gyűjtőláger is. Háromszoros drótkerítés, négy sarkán őrtoronnyal. Fekhelyük a padlón, párnájuk a büdös izzadságszagú, sáros bakancs. Hogy ne fázzanak, egymás görbéjébe simultak, aztán vezényszóra fordultak. Idővel úgy hozzászoktak, hogy félálomban is megfordult az egész fekvő tömeg, ha elhangzott a „fordulj".

Tavasszal már nem kellett összebújniuk. Beköszöntött a jó idő, és vele a betegségek is megérkeztek. A vitaminhiány mindenkin meglátszott. A tábor területén találtak csalánt és lúdhúrt. Ezzel dúsították fel az étrendjüket, így legalább a skorbut nem ütötte fel a fejét. A tífusszal azonban nem tudtak mit kezdeni, megtizedelte őket. Nem voltak hosszú, unalmas óráik, mert ha akadt egy kis szabadidejük, sakkoztak. Kenyérből készítettek sakkfigurákat, és a barakk egyik sarkában kialakítottak egy sakktáblát. Egy-egy partit többen is figyeltek. A barakkban nem akadt legyőzőre. Aztán a szomszéd barakk legjobbját is megverte. Mindenütt vannak besúgók, itt is voltak. A parancsnok proverkát (ellenőrzést) rendelt el. Átkutatták a holmikat, és megtalálták

a kenyérből formált, szépen kidolgozott sakkfigurákat. A lágerparancsnok megállt előtte. Azt mondta, hogy úgy látja, túl sok ételt kapnak, ha erre áldozzák a drága kenyeret. A bábukat lefoglalja. Mondta a parancsnoknak, ő akkor is tud játszani, ha nincsenek bábuk.

A parancsnok nem hitte, hogy meg tudja csinálni. Beült a sarokba a bábukkal, a medikus meg ott állt középen egy üres sakktáblával a kezében. Elkezdődött a nagy parti. A mindennapi sakkjátszmák ünnepélyes csendje uralkodott a barakkban. Hol feszülten figyelő, hol elmélázóráncos arcok követték a játék menetét. A világos bábuk fehér kenyérből, a sötét barna kenyérből készült. A parancsnokba pedig szorult egy kis szépérzék, hogy játék közben ezt is észrevegye. Az ellenfele az üres tábla előtt csak a bemondott betűk és számok alapján látta a játékot.

A hatvannégy mezőn megbomlott az arcvonal, ahogy megbomlott a világ rendje, kiszámíthatósága is. A medikus megcseréltette a királyt és a bástyát, hogy teljessé váljon a szicíliai védelme. A jobb sakkozók látták, mit akar, mondták neki, ne nyerjen, mert nem kapnak vacsorát. A végjátékban a parancsnok előrelépett a királlyal, és hosszas vizsgálódás után levette a sötét védtelen bástyáját. A medikus bemondta az utolsó számot, és azt is mondta, hogy sakk. A királynő előtt szabaddá vált az út. A parancsnok felemelkedett. Lassan, méltóságteljesen állt fel. Mindenki lélegzetvisszafojtva figyelt. Gratulált.

Ezentúl nagy csatákat vívtak a parancsnok irodájában. Nyár végéig. Mondta, most játszanak utoljára. Szibériában lesz lágerparancsnok. Mind a ketten tudták, ez nem kitüntetés, hanem büntetés. Két lépés között megjegyezte, hogy holnap indul egy konvoj Munkácsra. Onnan már csak egy lépés a határ, ha akarja, segíthet a pakolásban. Akarta. A kimenő szállítmányt a parancsnok ellenőrizte személyesen. Minden rendben talált.

Sebészprofesszorának a testvére Munkácson volt orvos. Őt kereste. Épp rendelt, amikor betoppant hozzá. Átküldték a szomszédos lakásba, ahol kapott ruhát a doktor lányától. Egészen zavarba jött. Rég nem látott ilyen szemrevaló fehérnépet. A táborlakók kopaszok, alultápláltak és büdösek voltak. Neki is olyan szaga volt. Mosakodás után is érezte a láger szagát, pedig a fogolyruháját kidobták.

A doktor úgy gondolta, ez a dolgok rendje. Egy éve üldözött zsidók bújtak meg nála. Most magyarok adják egymásnak a kilincset. A szökött hadifoglyok szeretnének hazajutni, de a jaltai konferencia után ez egyre nehezebb. Lassan, hermetikusan elzárják Kárpátalját Magyarországtól. Tiszabecs, Uszka és Milota végül nem lett Tiszaújlak része, de most már megmerevedik a határ.

Kopogtattak. A medikus ki akart menni a rendelőből, de a doktor intett, hogy maradjon. Fiatal lányt hoztak, utcabelit, a család jó ismerősét. A ruszin lány fájdalmas arccal panaszkodott, míg a doktor vizsgálta. Mondta, fent kezdődött a fájás, és a fájdalom lassan átterjed és lehúzódott a has jobb oldalára. Azóta is fáj a hasaalja, és néha a combjába is belenyilall. Lehet, hogy van egy kis hőemelkedése. Szenved, és egyre erősebb hányinger kínozza.

– Nincs itt semmi baj, Tatjána – vigasztalta a lányát kísérő asszonyt az orvos –, felnőtt nő lett a lánya...

A medikus nem állta meg szó nélkül.

– Ne haragudjon, doktor úr, de nem állhatom meg szó nélkül: szerintem vakbél, és sürgősen műteni kell! Küldje be a beteget a kórházba!

Az orvos nem vitatkozott. Ráírt egy nevet a papírra, hogy a biztonság kedvéért vizsgáltassák meg vele a lányt.

– Ha igaza van, maradhat – mondta utána a medikusnak –, de ha nem, mennie kell.

Igaza volt.

Lassan egy hónap telt el. A doktor látta, a lánya szívesen keresi a medikus társaságát. Mondta, ha jelentkezik a hatóságoknál, visszaszállítják a lágerbe. A határon nem lehet átjutni. Ha maradni akar, szerez neki papírokat. Megkérdezte, ha lesznek rendes papírjai, elveheti-e Erzsikét. Az orvos csak nevetett, de Erzsike fülig pirult.

Róth György medikus, aki Ungváron született, Kassán élt, Debrecenben tanult, majd munkaszolgálatból szabadult, sikeres felvételt nyert a kijevi Orvosi Egyetemen, hogy befejezze tanulmányait. Praxisát a poltavai járás egyik kerületi orvosaként kezdte el és feleségül vette Erzsikét. Három hónapos volt a kislányuk, mikor bemondták a rádióban, hogy terrorista összeesküvést lepleztek le a Kremlben, ahol fehér köpenyes gyilkosok akarták megrövidíteni a szovjet vezetők életét. Sorolták a neveket. Valamennyi zsidó név volt. Mind a hét. Ez nem jó jel, mondta Erzsikének, aki nem értette, miért ilyen ideges. Moszkva olyan messze van.

„Én most zsidó vagyok és orvos! Ez felér egy halálos ítélettel!”– akkor is ezt hajtogatta, mikor elvitték.

Vádlói szerint a brit titkosszolgálatnak dolgozott, és zsidó segélyszervezettől kapta az utasítást a szovjet vezetők likvidálására. Hiába tiltakozott. Halálra ítélték. A kivégzése elmaradt, mert a börtönparancsnoknak bevallotta, hogy szökött magyar hadifogoly. Parancsnoka szánakozva nézte:

– Miért zsidónak kellett lenned, mikor annyi más lehettél volna?

Ügye mégis más fordulatot vett, de ebben Sztálin halála is közrejátszott. A katonai törvényszék 25 évre ítélte. Így került Krsznojarszk mellé, ahol lágerorvosként dolgozott. Követte a család is, második lánya már itt született. Szerettem hallgatni, mikor beszélt. Emberséges volt. A lányomat is ő segítette világra. Három boldog karácsonyt töltöttünk együtt Magdával, három boldog magyar karácsonyunk volt.

Az Isten megmutatta, milyen szép életet élhettem volna, hogy aztán visszavegyen belőle. Nem akarta, hogy megártson. Az egyik nap belázasodott a kislányunk. Fájlalta a fülét, és alig tudott nyelni. A barátunk megvizsgálta, és mondta, mumpsz. Gyakori betegség, két hét múlva nyoma sem marad. De három hét múlva Magdának is megfeszült a bőre, és erősen fájt a füle neki is. Eleinte nevettem, de kiderült, mumpszos lett. Az orvos vigasztalt, nincs ezzel baj, de Magda azt mondta, ő már átesett egyszer ezen.

A barátom félrehívott. Szerinte valami nincs rendjén, mert ezt a betegséget nem szokták kétszer elkapni. Megvizsgálták Magdát mások is, de nem tudták kideríteni, mi baja van. Lesoványodott, megőszült, a haja csomókban hullni kezdett, aztán kiestek a fogai, bőre aszott lett, nehezére esett a járás. Azt mondta, így nézett ki az édesanyja is, mikor elkapta a flekktífuszt, nem is ismerte meg. 38 kiló volt. Aztán ő is elment…

Ha nincs mellettem ez a család, nem tudom felnevelni a lányomat. Segítettek, hogy továbbtanuljon. Óvónő lett, büszke voltam rá. A múlt télen megtalálta a tárcámat. Egy ideig kérdezősködött, aztán nyáron bejelentette, hogy megy Moszkvába. Nem akartam hinni a fülemnek.

Mikor hazaért, fülig ért a szája. Azt mondta, találkozott a nagybátyjával Moszkvában, karácsonykor otthon leszünk Kárpátalján. Először nem is tudtam, kiről beszél, mire rájöttem, hogy Jánosról, a bátyámról van szó. A doktor címére érkeztek a levelek, hogy ne fogjak gyanút. Úgy gondolták, ha már nem muszáj itt maradnom, ha már nem vagyok „rendkívül veszélyes egyén", szívesen megyek haza. Nekem mindegy. A lányom a legfontosabb. Kap állást, és lesz hol laknunk. Ezért érdemes útra kelni…

Kinézek az ablakon, merre jár a vonat. Lassan magunk mögött hagyjuk az Ural vonulatait. Ez már Európa? Majdnem átutaztam egy kontinenst és egy évszázadot.

Nem így alakul az életem, ha nincs a magyar forradalom. Sokáig tilos volt erről beszélni. *„Arról ma is mélyen hallgat az orosz államhatóság, hogy hová tűntek el a Szibériába hurcolt magyar forradalmárok ezrei. Az én tudomásom szerint sokan a szibériai nyelvrokon törzseknél leltek menedékre, új otthonra…"*

Eltűnnek-e vajon a lágerek őrtornyai? Vajon leszek még otthon a saját házamban? Ha leszek, megkérdezem János bátyámat, emlékszik-e apánk kedvenc nótájára. Ha egyszer hazaérek, szívesen eléneklem vele:

„Ötvenszer is lehullott már azóta az akácvirág fájáról / alatta egy ősz ember ül, most jött meg a nagyvilági útjáról / fel-fel sóhajt, múltra gondol meg arra a kökényszemű leányra / visszajöttem, mire lehullt az akácfa fehér fürtös virága!"

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bor József: *Egy szabolcsi ember vallomásai* (kézirat).

Csarkó Imre: *„Memento Mori”.* Három bihari katona kéziratos naplója az első világháborúból. (Szerk. Sándor Mária, Berettyóújfalu, 2014) In.: Bihari Múzeum évkönyve XVII-XIX.

Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján 1944–1991.* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2014.

Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág...”.* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2012.

Dupka György: *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2016.

Györkei Jenő – Horváth Miklós: *Szovjet katonai intervenció 1956.* História, 1996.

Hajzer Margit: *A legszebb éveim.* Bihari Füzetek 9., Berettyóújfalu, 2000.

Jordán Sándor: *Juhászati hagyományok Zsákán.* Bihari Füzetek 29., Berettyóújfalu, 2006.

Karinthy Frigyes: *Utazás a koponyám körül.*

Kocsis András: *Folyóparti mise.* Berettyóújfalu, 1999.

Kovai Melinda: *Politika, hatalom és tudás a Kádár-korszak pszichiátriai kórrajzain.* Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Doktori Iskola. Elméleti pszichoanalízis PhD Program. Budapest, 2010.

Lakatos Imre emlékei. Kézirat.

Lukács Gyula – dr. Keményfi Béla: *Magyar foglyok a szovjet lágerekben és börtönökben 1945–1953 – Moszkva nem hisz a könnyeknek.* Somogy Megyei Levéltár, Somogy Megyei Pedagógiai Intézet, Kaposvár, 1996.

Tóth Orsolya: *A przemyśli erődben megjelent tábori újságok, 1914–1915.* Hadtörténelmi Közlemények 129. évf. 3. sz. / 2016., 763-771. o.

„Uram, segíts haza minket..!”. Lágerírások Dupka György összeállításában, szerk. Zubánics László. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2014.

Váradi Natália: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc visszhangja*. Wikipédia

TARTALOM

5 | A gyalogos huszár
15 | A rajtam maradt rontás
23 | Éberség és pusztulás
29 | Anna mesél
37 | Elnémult harangok
43 | „Hazádnak rendületlenül...”
51 | Nap vöröslik a krétarajzon
61 | Felhasznált irodalom

Köszönöm
barátaimnak, ismerőseimnek, szeretteimnek
a kisregény megírásához nyújtott segítséget:
Csarkó Imre, dr. Dupka György,
édesanyám, Fűri Mária, Gyarmati Blanka,
Győrfi Sándor, Mécsné Dr. Bujdosó Györgyi,
Miczura Károly, Dr. Nagy Vilmos, Papp Gyula,
Sáfián Tibor, Vetró Mihály.

Kocsis Csaba

ISBN 978-963-9814-91-2